

4.
ORATIO

DE ARTIBVS, FVTV
RO IVRISCONSULTO
& necessarijs & frugis
feris, compa
randis.

I T E M

CONSILIUM

VM DE COMPENDI
aria discendi Iura Ciui
lia, ratione.

Authore Christophoro
Hegendorphino.

Haganoæ apud Iohan. Secker.
Anno M. D. XXIX.
Mense Iulio.

ILLVSTRIS

SIMO PRINCIPI AC DOMINO

no, Domino Philippo Hessorum
Principi, optimarum literarum Mor-
cenari benignissimo, Christo-
phorus Hegendorphinus
fœlicitatem optat.

PVD priscos illos
homines, Princeps
Illustrissime, hoc in
iuventute instituen-
da etiam atque etiam
observabatur, ut
ea per gradus quos-
dā a studiis inimi-
ad sublimiora ascenderet. Sic iuventus pri-
mum tradebatur Grammaticis, apud quos,
cum iam satis in his quæ Grammatices sunt,
excolta & delecta esset, Rhetoribus eruden-
da committebatur: qui cum & ipsi suum offi-
cium defuncti essent, Iuventutē excipiebant
Philosophi, qui quasi extremā, ut ita dicā,
manū in Iuventute ad unguem efformanda
imponebant, quā tam docendi, quā discendi
ratione, & plurimi in sublimi doctrinarū
genere excellentes evadebant: quod, ut Fa-
bius inquit, ad summa præcedēbus initijs

EPI. NVNCVPATORIA.

facile perveniatur, & sublimes illæ artium
professiones diu illibatæ conservabantur,
quod nullo alio pacto sublimia illa artium
genera diutius florent, quā si recta via & suis
annis & Iuventute adeantur. Priscum illud
erudiendi Iuventutem institutū, & a maio-
ribus nostris, qui quondā Academicis pro-
vehendis præfuerunt, adhibatum est. Siqui-
dem & illi in Academicis hoc instituerēt, ut
ubi iuuenis ludū, ut ita dicam, cōpitalitium
egressus, in academiā se recepit, & ibi ali-
quandiu artibus illis levioribus, uti putan-
tur, Grammaticæ, Rhetoricæ, Dialecticæ,
iustam operā navavit, Baccalaurei coronā
accipiat. Deinde simul & Philosophiæ stu-
dijs sese excoluit, Magisterij titulo donetur,
quo donatus, ei ad sublimiores illas artium
professiones, Theologiā, Iurisprudentiam,
Medicinā, aditus concedatur. Sed hoc secur-
lo, Iuventus his saluberrimis maioribus institu-
tis una cū bonis literis fastiditis, quum pri-
mum nomina slectere, verba cōiugare po-
test, aliquando cū hæc non potest, Theolo-
giæ, Iurisprudentiæ, Medicinæ se destinat.
At dum Iuventus studijs illis minoribus cō-
temptis & neglectis, ad maxima tā illotis,
quod aiunt, pedibus irrūpitur, fit, ut cū in
Cacologū quæ Theologum, Empiricū, quæ

A ij

EPISTOLA N^{ON}.

Medicum, Rabulam forensem, q̄ Iuriscō-
sultum cōspiciamus. Sicq; prāter bonas lite-
ras, quā, dū quilibet illis contēptis, ad sum-
ma festinat, pessum eū, etiam sublimes illā
artū professiones, merā fabulā sūt. Dum
enim nulla pro eo atq; decet, a luuētute ex-
colitur, aditur, somnīs similima, quantū
uis sublimia & diuina sint studia habentur.
De Theologiā iuxta Medicinā cādidas in
prāsentia a me dicitur nihil aliud, q̄ quod
nō male studiis suis cōsulturi sint, si prius bo-
nas literas diligētissime persequātur, quam
illa uere diuina studia adeāt. Ad Iurisprudē-
tiam uenio, quā hoc tēpore adeo omnibus
arridet, ut nemo non Iuriscōsultus euadere
cupiat. Et nō improbro quidē, quod Iuuen-
tus Iurisprudētiā studio adeo capitur, est
enim digna quā a Iuene liberali discatur,
quod hāc una Respublica iūgat, & iūctas
conseruat. Sed quod hāc, tam immature
plerisq; aditur, id uero improbro: rapit ple-
rosq; ad huius professionis studiū fames uel
pecuniariā, illicit aliū ad hanc professionē
ambitionis sitis, sed dū uel inopiā ergo, uel
ambitionis studio ad istā sacrosanctam artem
prouolamus, sit, ut ex Iurisprudētia mera
concertandi, & lites litibus serendi scientia
abeat. Ego sane Princeps illustrissime, ut Iu-
uentutem,

GV PATORIA.

uentutem, si non omnem, nā id fieri qui po-
test: at aliquē in rectam Iuris Ciuilis atque
diuina inducerem, orationem quandā scri-
psi, in qua, qbus artibus, ijs qui cōpendio
ad Iuris Ciuilis absolutā cognitionem per-
uenire uolūt, opus sit, prāmōstro. Illa uero
oratione nullius iudicio prēiudicasse uolo.
Si q̄s est, cui hāc mea uia displicet, & rectio-
rem & cōpendiosiore ad Ius Ciuile recte
& foeliciter consequendū Iuuentuti mōstra-
re poterit, eū non tantū lubenter auditurus
sed ei etiā gratias Iuuentutis nomine acturus
sum, quod eā, quē optima est, ad Iura Ciui-
lia perdiscēda, uia indicare nō destitit. Cæte-
rum, quādo hoc tempore nemo satis tutus
aduersus calūniatorum uirulentiam esse po-
test, ego quoq; plerorūq; oblationes in
me exorituras prāuideo, quibus, si etiā uer-
bis respōdeas, Latere lauas, adeo prae obla-
trationibus nullius etiā iustissimam uel re-
sponzionem uel purgationē accipiunt. Pro-
inde tu Princeps illustrissime, inter alios oc-
curristi, cui quicquid est laboris nostri dedi-
carem. Tū, quo ut iā dixi, mihi esset qui ca-
lumniatorū oblationibus retūdendis par-
esse possit. Nec dubito qn tua gratia pro sin-
gulari in omes studiosos studio mihi parro-
ciniū, & quidem lubens prāstatura sit. Tū

EPISTOLA NVN-

ut meū si quid modo id ad rem facit, singu-
larem erga tuam illustrissimā gratiam ani-
mum declararem. Non enim uerbis con-
sequi possum, quam totus tuæ illustrissimæ
gratiæ addictus sim, quod ea Academiam
in quā bonæ literæ ab interitu & ruina uin-
dicetur, eo tempore erigit, quo pleriq; bar-
bariei patroni nihil prius malint, quam lite-
ras bonas prorsus extinctas esse, ut suæ Ty-
rannidi Barbaræ rursus locus esse possit.
Sed macte animo esto, Princeps illustrissi-
me, & bonas literas quæ profecto nisi a re-
tūq; similibus Heroibus iuuentur, grauem
cladem accipient, conseruare & tueri per-
gito. Tua gratia mihi hoc credat se hac in-
re & Deo nihil gratius, & toti terrarū orbi
nihil salutarius facere posse, literis em per-
ditis ad pristinam illā morum feritatem re-
tū orbem reditur; quis dubitat? Sed quid
moror? Ego si hoc meū munusculum tuæ
gratiæ gratum fore sensero, animū ad alia
studiosis non minus frugifera, quam ora-
tio hæc esse poterit tractanda, desumam.
Iesus Christus tuā illustrissimam gratiā ro-
ti Prouinciæ, & omnibus bonarum litera-
rum sectatoribus diu seruet incolumem &
florentem.

PROTE

CVPATORIA.

PROTESTATIO ad lectorem.

LECTOREM candidum monitū uo-
lo, ne, si in oratione mea aliquādo a me uel
Accursium uel Bartholū perstringi, si mo-
do perstringuntur, dum eorū errores adeo
manifestos profero, legerit, in animū indu-
cat credere me aut uiris tātis nihil tribuere,
aut illos indignos qui legantur, existimare,
sed in eā potius partē accipiat lector uolo,
quod dū uel Accursij uel Bartholi errores,
in quos bonarū literarum inscitia prolapsi
sunt, bono sane animo ostendo, me par-
tim iuuenturē luris Ciuilis studiosam admo-
nere uelle, ne, cū hoc seculo bonas literas si-
ne omni negotio cōparare possit, earū ne-
glectu in legibus eadē sæpe chorda & cum
Accursio & Bartholo oberret. Partim ne
adeo fidat interpretibus ueteribus, quasi quic-
quid illi dixerint, oraculi uice adorandum
sit. Homines quidem luris Ciuilis non im-
periti fuerunt, sed homines tamen & bona-
rum literarum, sine quibus luris Ciuilis stu-
dium infelicitate procedet, prorsus ignari.
Proinde si quis eos legere cupit, iudiciū &
quidem exactū desiderant. Hæc protestari
libuit, ne aliquis morosior, uno aut altero lo-
co orationis meæ offensus, me omnes inter-
pretes luris in ordinē cogere uelle arbitret.

A iij

THENIEN ses
populi Græcorū,
longe prudentissi-
mi, eum, qui sciens
erranti uia non mō-
straret, e numero
ciuium eicere sole-
bant. Etenim uide-
bant homines sum-
ma sapientia præditi, & quanti referat,
uiam eo quo contendas probe explora-
tam habere, & quanti minori compendio
is, quo uult, perueniat, qui recta uia in-
cedat, quam qui deuius, omnem, ut Plau-
tus inquit, ad mare ducem sequatur. Et
laudandi sane sunt, mea quidem senten-
tia, Græci illi hoc nomine, quod h̄s, qui
iter ingressi per uaria uiarum pericula, per
tot discrimina rerum grassantur, & suis po-
pularibus itinērum mōstratione recte con-
sultum uoluerint, Et adeo serio uoluerint,
ut ei qui non erranti uiatori uiam mon-
strasset, fraudi esset: at quanto magis lau-
dibus, tantum non in cœlum ferendi hi,
qui studiosos iuuenes incertis errantes ite-
neribus, in rectam studiorum uiam indu-
cunt. Cum quod permagni refert, quam
uiam quis in studijs ab iniūo statim insitat.
Tum quod

Tum quod citius ad eruditionem aliquam
perueniunt, qui certos uia studiorum du-
ces sequantur, quam qui errabundi incer-
tis uagantur itineribus. Et, ut laude, uel
longe maxima digni sunt, uia, quæ com-
pendio ad studia perducit, monstratores,
ita merito exterminandi, e bonorum ho-
minum contubernio eiciendi erunt, qui
& scientes & uidentes errabundam luen-
tutem, non in ueram studiorum uiam,
reducunt, inuident enim luentuti, &
eam concepta de studijs spe ludificari si-
nunt, quando fieri non potest, ut luentus
aliquid precium operæ, aliquid insigne in
suis studijs aut consequatur, aut edat, nisi
rectum iter ingressa sit, id quod cum apud
me non raro reputarem, non raro mira-
tus sum, quinam fieret, quod, cum isto
seculo luentus adeo legum Ciuium fru-
dio ardeat, ut præter hæc studia fere ada-
met nulla, tamen nemo existat, qui ei uiam
certam monstraret, quam ingressa in legi-
bus Ciuilibus perdiscendis, & facile & fœ-
liciter progrediat. Fugiant pleriq; ut mi-
hi quidem uidetur, laborem, qui hac
in re subeundus est, pleriq; magnam o-
dij flammam ex isto labore inducendi, lu-
uentutem in compendiarium Iuris Ciuilis

DE ARTIBVS

perdiscendi uiam, exorituram prouident
tes malunt iuuentutem perpetuo errare,
quam tanto odio conflagrare. Cæterum,
quando, ut proximo recte consulatur, om
nis labor deuorandus, omnis inuidiæ
tempestas subeunda est, ego cum alius pro
deat nemo, nullum laborem pertæsus, nul
lunt inuidiæ incendium pertimescens, quo
prima discendum iuuentur studia, in pu
blicum uenio, uiam iuuentuti meo iudi
cio eam monstraturus, quæ compendio
ad solidam legum Ciuium eruditionem,
perduxerit. Nec hic ualde reformido ui
rulentas quorundam obrectationes, qui
clamitaturi sunt, me eam alijs uiam indica
re quam ipse nunquam ingressus sum, fac
or me nondum eo progressum, ut in omni
disciplinarum genere insigniter excellam.
Obstitit uero non ignauia, non adeo ob
tusum circa præcordia sanguis, sed par
tim rei familiaris angustia, qua non raro
scelicitissima quæq; ingenia, tam pereunt,
quam extrema faba, ut uulgo dici solet.
Partim temporum, quibus ego puer scho
lis operabar, calamitas. Nam dum ad
humanitatem initiandus essem, Alexandri
Galli, Petri Hispani, & huius monetæ au
torum nugis aures personabant meæ. Cæ
terum,

ORATIO

terum, si quid *το εὐμαρδὸς* uel inge
nium, quod mihi contigit mediocre, si
quid diligentia & efficere & consequi po
test, me non omnino nullam in bonis li
teris frugem fecisse confiteor. Et, ut nihil
aliud hoc certe Dei Optimi Maximi beni
gnitate consecutus sum, ut qua uia ad lu
ris Ciuilis studia, dextero Mercurio, per
tractanda luueni incedendum sit, medio
criter perspectum habeam. Nec hic me
tuo eos, qui me, si in plerisque maiorum
meorum sententia & institutis discessurus
sum, sciolum quendam & oculorum Cor
nicis, ut in prouerbio est, consosio rem
esse traduxerint. Non per omnia, cur
enim dissimulem? cum maioribus meis
sensurus sum, sed quid tum? Notum est
illud Ciceronis, te tua, me mea delectant.
Et si, ut quidam ex septem sapientum Græ
ciæ numero dixit, usq; ad aras amicis con
cedendum est, quid mirum, si maioribus
meis amicissimis hactenus assensero, qua
tenus uero non aliena affirmauerint, ad
struxerintque. Sed quid eos præfando,
tam diu remoror? Quid in aduersariorum
obiectionibus refellendis tam anxie au
cupor? Ego, quæ mihi ad legum Ciuium
studia properanti uia uideatur, com

DE ARTIBVS

modissima, libero quidem, sed ut me Christus amet, candido animo ostensurus sum, quæ, si cui uestrum displicuerit, aliam ingredietur, per melicebit. Et ne uos iam dudum uia a me propositæ cupidos, diutius suspendam, hanc ego ad legum Cuiuslium studia feliciter tractanda, optimam uiam esse existimo, ut quis prius se bonarum literarum uatico instruat, quam iter discendi lura Ciuilia capeat. Et ne quis uestrum, optimi iuuenes, erret, bonas literas appello artes discendi, cuiusmodi est Grammatica, Dialectica, Rhetorica. Bonas artes uoco, historiarum iuxta Poeticas cognitionem. Bonas artes nomino, Philosophiæ partes, quarum una naturæ arcana indagar: altera, mores Ciuiles fingit. Denique bonas literas appello tam Græcæ, quam Latinæ literaturæ cognitionem, quæ hoc nomine bonæ literæ uocantur, quod cum alijs sublimibus artium professionibus, tamen iurisprudentiæ ad primum bono existit, id quod dum singularem comprobato, uos quaeso, uti coepistis, benignas mihi dicenti præbete aures.

Principio, nemini uestrum, opinor, etiam est iurisprudentiam hac gratia amplectendam, ut aliquando eos, qui in rerum

suarum

ORATIO

suarum discrimen uocantur, in rerum suarum possessione reuincamus, pupillos oppressos subleuemus, uiduis iniuria uexatis succurramus. Denique, ut Respublice conditionibus intestinis laborantes, in concordiam mutuam redigamus, consiliorum inopes, prudentia nostra iuxta consilijs nostris ex iurisprudentum, fontibus haustis expediamus. Non enim frustra apud Ciceronem Munus Sequolæ iurisprudentissimi domus, oraculum ciuitatis fuisse dicitur, quod ciuitas ex ore iurisconsultorum non secus, ac ex Deorum oraculis, rerum omnium suarum, cum remedia, tum iusta petere & debeat & possit. Nec, ut mihi uidetur, frustra, Imperator Iustinianus in hoc operam luri discendo dandam hortatur, ut aliquando Rempublicam gubernare possimus: ut uero is, qui luri operam nauauit, tam priuatis, quam publicis hominum rebus recte, & prudenter consulere queat, oratione opus est, qua id quod animo & sentit & intelligit, emendate, splendide, diserte eloqui ualeat, ut hi qui adsunt, intelligant, quid sibi uelit, qui dicit, ut cupide audiant, ut fidem faciant, quæ dicit. Ut emendate dicat, Grammatica remedio fuerit, ut quæ nihil aliud

Grammatica

DE ARTIBVS

est, quam emendate & aperte loquendi scientia. Vt splendide dicat, Rhetorica docebit, quæ phaleras orationis, cultumq; & omnes inescendarum aurium illecebras, commonstrat. Diserte uero & distincte disserendi architectrix Dialectica existit. Notum enim est, quomodo Dialecticam finiat Cicero, nempe eam disserendi rationem esse. Quid uero aliud est disserere, quam ordine et distincte de aliqua re dicere? Cōpendio igitur ad Ius Ciuile tendit, qui in his tribus disciplinis, Grammatica, Rhetorica, Dialectica, et bene et fortiter prælu dit. Sed agite altius &, ut dixi, singulatim repetamus, quam compēdiosam ad parandam Iuris Ciuilis cognitionem, uiam præmuntat sibi is, qui in iam dictis artibus multum ponit operæ. De Grammatica quidem quid multa commemorem? quam res ipsa doceat Iurisconsultum existere posse neminem, qui non & emendate, & propriè loquendi scientiam teneat. Quomodo enim de Iure consultus respondebit is, qui quomodo id quod animo concepit, pure & propriè eloquatur, prorsus ignorat. Tum, qui nam consultor eum quid dicat, intellexerit, cuius os adeo barbaris ac Solæcis scater, ut mirum sit se ipsum

ORATIO

ipsum intelligat. In consilijs laterem, ut in prouerbio est, lauerit Iurisconsultus, nisi aperto quid consilij in animo habeat, uerbis exprimat. In publicis cōcionibus sure existimabitur, qui multa quidem uerba profundit, sed adeo obscure, ut uix fortes Delphicæ obscuriora dixerint. Quid in legum interpretatione efficiet Iurisconsultus, qui sermonem omnibus uicis scatentem effundens rudere potius, quam loqui uidebitur, breuiter frigebit in omnibus rebus Iuris peritus, aperta illa & emendata loquendi ratione, quam Grammatica docet, destitutus. Adhæc, Grammaticam, hoc est, puram & propriam loquendi rationem & Iurisconsulto exigui, & illud arguit, quod in Iure Ciuili tam crebro uocum Etymologiæ enodantur. Quid uero aliud est Etymologia, quam Grammatica uocum expositio? in L. ij. ff. si certum petatur. Mutuum inquit Iurisconsultus dicitur quia de meo fit tuum, in L. prima. ff. de Testamentis. Testamentum, inquit Iurisconsultus, est dictum quasi testatio mentis. Grammaticam & Iurisconsulto requiri declarat titulus Pandectarum dererum & uerborum significatione, in quo aliud tractatur nihil, nisi quod uoces legibus Ciuilibus peculiares, ita ut Græ

DE ARTIBVS

matici facere solent, exponuntur. Porro quod Pedius Iuriscōsultus in L. Lanionis. ff. de fundo instructo memorię prodidit, optimū esse nō propriam, hoc est, ut ego interpretor, Grammaticam uerborum significationē scrutari, sed potius quid testator uoluerit sequi, non profecto eo, quo plerique barbari sermonis patroni, obliquo collo abripiunt, tendit, quod nihil refert, quibus uerbis Iuriscōsultus utatur. Nec interesse proprietatem ne sermonis dicendo tueatur, an improprie, & utut in buccam uenerit loquatur, sed si Pedij uerba pensitetur, de testatore intelligemus, qui cum aliquādo aliud sensisse uidetur, quam uerbis expresserit, non tam anxie uerbarum rimanda esse, quam sententiam eius sequendam. At uero ridiculum est, quod testator in ultima uoluntate, quæ præter cætera pluribus prærogatiuis gaudet, conceditur, ad Iuriscōsultorum sermonem traducere. Quid quod nec in testamento & propria uerborum significatione recedendum est, nisi liquido constet, aliter sensisse testatorem, L. non aliter in Pandectis de Legatis tertio. Vide ritigitur Bartholus, uiderint plerique alij, qui ex L. Lanionis suæ Barbariei, & Atyrologias in loquendo patrociniū querunt.

Et de Gram

ORATIO.

Et de Grammatica quidem quod Iuriscōsultus to & necessaria sit, & ab eo exigatur, satis dictum est. Venio ad Rhetoricā, quæ non minus quam Grammatica, ei qui Iuri Ciuili discendo destinatus est, ut necessaria ita opido frugifera fuerit. Nemo non nostrum, scio, Iuri ideo operam nauat, ut aliquando in iudicijs uersans, & accusare improbos, & defendere probos, tum si res ita ferat, postulare possit, aut si hæc sordida & humilia uideantur, in urbe quadam publicum munus gerens subditis, quæ salutaria sunt suadere, quæ noxia dissuadere queat. Aut si nec hoc cordi sit, ut tandem in principum aulis regnet. At unde quæso melius unde rectius accusandi, defendendi, postulandi, suadendi, dissuadendi, consilia principibus dandi rationes perdidicerit, quam a Rhetorica, quæ tota in hoc sita est, ut ea quæ iam recensui, accurate tradat. Id quod tam uerum esse, quam Apollinis oraculum existit, audite paucis. In quacūq; causa quam acturus es, initio quodam utaris oportet, quo, si accusator existis, reo iudicem iratū facias: si defensor, iudicem ad beneuolentiam deslektas: quod si neutrius, horū officio fungaris, aliquo tamē exordio in causam ingrediaris necessum est. Vnde uero

B

DE ARTIBVS

melius exordiorum rationes hauseris, quā ex Rhetorices libris, qui ex instituto in hoc scripti sunt, ut ex illis quicquid ad recte beneque dicendū cōducit, perdiscamus. Narraturus es causam tuam, erras si aliunde quā ex Rhetorices praeceptis narrādi lucem, breuitatem, probabilitatem petas. Propositurus es id quod argumentis conficies, uel ut Iurisconsulti loquūtur, litem contestaturus es, id multo omnium felicissime feceris, si Rhetorū praecepta hac de re calleas. Probare uis, id quod proposuisti, refellere cupis ea quae pro se aduersarius tuus attulit, toto quod aiunt, cœlo, erras, si non ex Rhetorices praeceptionibus, ea quae uel causae tuae prodesse possunt, uel aduersarioꝝ argumenta refutare, te deprompturum putaueris. Quid cōmemorem illud, quod si uel testes producturus sis, uel dicta testiū infirmare, uel in testes ipsos orationis mucronē intendere uelis, te ex nullis alijs libris efficacius, & ut Graeci dicunt, *μετὰ λόγον* hanc praestare posse, quam ex Rhetorices monumentis nemo opinor negauerit. Et utinam Iuuentus in eam sententiā adduci posset, ut animum induceret credere ea quae in Ciceronis, quae in Fabij de Rhetorica libris, memoriae prodita sunt, ad usum forensem uehementer

ORATIO

hementer conferre, non dubito, quin in illorum libros diligentius incūberet, nec illis praetermissis, ad Iuris studia, *πρὸς τὴν ὥσφι* irrumperet. Sed quādo ad epistolas tantum conscribēdas, ad theatralem declamandi usum, ea quae de Rhetorica uel Cicero uel Fabius scripsit, literis mandata esse sibi persuadet, illa fere uti sit, dum uerū usum ignoramus, contemnit, putās ea ad solum Ioholarū usum in libros relata existere. Cæterum quibus praeceptionibus adiutus Hortensius, Crassus, Caelius, denique Cicero, & alij oratores quondā clarissimi, causas non inferiores his, quae hoc nostro seculo uisui uenire possunt, tanta omnium aggratulatione, tanto omnium applausu egerunt. Nullis sane alijs praeceptionibus quā his, quae ad nos posteros monumentis prodigatae sunt. Et ut maxime aliqua in nostris iudicijs (de praeceptionibus loquor) a ueterum in causis agendis consuetudine uariant, tamen magna & bona ex parte non tantum ouo simile est, quam ratio qua nos in causis agendis utimur, rationi ueterum similis existit. Id quod uerum esse, argumentato sunt adhuc rhapsodiae illae exemplorum, agendi causas, uel, ut nostrates loquūtur, libelli instituēdi formulae, iuxta Rhetorica

DE ARTIBVS

in Germanam linguam transfusa, quæ Rhetorum de arte dicendi præceptiones nonnihil quidē, sed mirè infœliciter referunt, nā quando uerū est illud Martialis. Multū crede mihi refert a fonte bibat Qui fluit an pigro, quæ stupet unda lacu. Melius ergo, melius illæ quæ & ad agendas causas & ad dicendum taciunt, formulæ ex puris Rhetorum fontibus deriuantur, quam e sordidis formulariorum lacunis. Nec omnino infœliciter possem ostendere eas, quæ iam in foro receptæ sunt, agendas causarum rationes, cum Rhetorum præceptis parū admodum dissidere, nisi id & paucis & me fieri non posset, & cum non paruo tædio cōiunctum esse uideretur. Quod si Deus opt. Max. & uitam nobis prorogauerit, & studiā nostra, uti speramus, instituta fortuna uerit; iusto quodam uolumine cōmonstrabimus illas de agendis causis, & pragmaticis nescio quibus & conscriptas, & uelut per manum traditas formulas, cum Ciceronis tum Fabij de arte Rhetorica præceptionibus, non admodum discrepare. In præsentia satis sit, me paucis ostendisse, quam compendiaria uia ad usum forensem, qui a plerisque Legum studiosis unice expetitur, existat, in Rhetorum præceptionibus multum & dili-

ORATIO.

tum & diligenter desudasse. Præterea futurus Iurisconsultus causam quam agendam suscepit, ita eloquatur oportet, ut nō qui audiunt & admiratione & uoluptate capiantur. Siquidem nisi hæc oratione sua Iurisconsultus præster, & insuauis erit, & tædio auditorum animos enecabit. Vt uero admirationi sit, ut demulceat auditorum aures, præcepta elocutionis, & ueteribus Rhetoribus tradita, effecerint. Etenim inde ea, quæ ad illustrandam orationem, quæ ad delineandas hominum mentes faciunt, ueluti e Cōpiæ cornu depromet. Subhæc cum & cōpositio orationis Iurisconsulto obseruanda sit, ut cum maxime, quid de illa in formulariorum centonibus dignum lectu conscriptum extet, non uideo. E Rhetorum igitur monumentis compositionis orationis præcepta petenda erunt, ut uero petat, ipsa cogit necessitas. Da enim mihi quemlibet Iurisperitum, da quemlibet in agendis causis exercitatum, is, nisi ut membra in corpore connexa hæret, ita orationis quoque suæ membra coniunxerit, gratiam merebitur nullā, Immo uelut insanus exhibabitur, explodetur: nec iniuria, quis enim non exhibet, quis non explodat eum, qui inter dicendū, adeo solæcismis omnia confundat, hyper

DE ARTIBVS

hatis omnia perturbet, uerborū traiectionibus omnia obscuret, adeo sine periodorū cura omnia confarcinet, ut neq; quid dicat neq; quod primum, nec quod ultimum sit, uel in iudicandis scriptis naris emunctissimæ homo olfaciat. Audiui ego non raro Iurisconsultos a causa excidisse, quod compositionis in causa proponenda, ueluti Megarensium, ut Græci dicunt, nullum respectū habuissent. Habendā autem esse Iurisconsulto compositionis rationē & argumentis e iure deriuatis cōprobare possum, L. prima. C. de executione rei iudicatę. Traditur etiam atq; etiam prospiciendum, ne ut pleriq; uestem inuertunt, ita ordo petendi in libello (sic enim uulgo uocatur actio forensis) inuertatur, & prius petatur sententię satisfieri, quam ea sit lata, in L. precibus, C. de impuberum & aliorū superstitutionibus, in L. ut responsum, C. de transactionibus, inonētur causidici ne libelli peroratio factā narrationem præcedat, quæ omnia satis declarant Iurisconsulto compositionem orationis obseruandam, ut quod maxime statatur & illud inter Iurisconsultos, libellum non uagum, non obscurum esse debere. Sed quomodo causidicus id effugere poterit & qui nullis compositionis præceptionibus ex

ORATIO.

bus ex Rhetorum scholis instructus, in forum prorumpit. An uero aliquis iter facturus, nullis uiarum erroribus implicari uolet, qui & nemine uias illuc quo contēdit ducentes perdidicerit. Nemo opinor hoc dixerit. Non igitur is, quisquis tandem est, causidicus in actionibus instituendis, uelut nostrates loquuntur, in libellis formandis, non extra causę limites euagari, et ut in pro uerbio est, *ὡς τὰ λόγων ἀμείνω* *ὡς περὶ ἀπὸ* non potest, si nullis Rhetorum de compositione orationis præceptis adiutus quocūq; eum deferrentis tēpestas, defertur. At qui nam post is actionem suam & illustrare, & perspicuam reddere, qui sine ordine omnia quæcūq; impetus quidam sugesserit, citra delectum effundit. Opinor optimi auditores, satis, superq; manifestum esse, quam & elocutionis, & compositionis præcepta ei, qui aliquando Iure usus sit, prodesse queant. Porro, nec illud Iuris cādidato omittendum erit, ut id quod iam quam potuit aptissime elocutus est, & diligentissime digessit, cum grauitate quadam pronunciet. Vita enim orationis, pronuntiatio est, adeo ut oratio quamuis elegans, quātumuis ordine suo disposita, iaceat, nisi pronūciatione extollatur. Hinc est, opinor

DE ARTIBVS

quod Demosthenes interrogatus, quid primum, quid secundum, quid tertium in eloquentia esset, pronuntiacionem esse affirmavit. Et cū iuris peritis non raro & ad populum, Senatū, principes, reges uerba facienda sint, turpiter se dabit si non pronuntiandi rationem certam teneat: nec uero tenere potest, si non uel Ciceronis hac de re accuratissime scriptos libros, uel Fabij hac de re copiosissime scripta monumenta tantū non cōtriuert. Deniq; ut Crassus apud Ciceronem memoriam in oratore, ita & nos in iuriscōsulto requirimus. Nā ut illi turpe quondam erat, e commentarijs dicere, ita nec huic honorificū futurū est, e breuiarijs causas suas agere. Taceo hic, quod siue quis actoris siue rei partes tueatur, subinde quæ ab alterutro eorum dicuntur, memorix insigenda sunt, ut ordine quo dicta sunt, referre queat. At nullis melioribus rationibus iuriscōsultus memoriā iuare potest (nisi forsitan memoria a natura ei concessa sit, cui hac in re præceptis non addendum opus est,) quam ijs, quibus Cicero & Fabius iuuandam præmōstrant. Quis iam optimi auditores non intelligit, quam compendiarīā uiam, Rhetorices præcepta probe perspecta, ad iuris Ciuilis studia prænu-

niant.

ORATIO

niant. Nec uobis imponatissi ut omniū bonarum artū ita Rhetorices hostes acerrimi, qui hæc, quæ iam ex Rhetorum scriptis petenda esse dixi, e nescio quibus Rhetoricis Germanice scriptis depromi posse obganuiuerint, homines istos ualere finire, qui quum rectam, & quæ compendio ad iuris Ciuilis studia perducit, uia ingressi sunt nūquam, omnes alios in eisdem uiarū Meandros inducere conantur. Sed de Rhetorica satis, ad Dialecticam oratio mea dirigenda est, quæ quum omnium literarum studio sis, tum maxime iuris candidato frugifera existat, me attentis, uti cœpistis, auribus audite. Primo omnium uix crediderim omnes uos quotquot iuris prudentiæ studijs initiari cupitis, hoc nomine initiari, ut tātum in foro uolitantes etiam frusto panis, uti uel dicatis uel taceatis cōducemini. Id quod quā sordidum & fuerit olim, illud poetæ liquido monstrat, Turpe reos empta miseros desendere lingua. Quod faciat magnas turpe tribunal opes. Et Dinus, ut erat eius seculo hominum captus, interpret non uulgaris in regula, Infamibus de regulis iuris in sexto. Eorum, qui foro adfixi sunt & quanta libert data mercedula linguā prostituunt ab iectissimam sortem esse scribit. Nō opinor,

B v

DE ARTIBVS

hac gratia solum in Ius Ciuile incumbitis, ut eadem in principum, regūq; aulis regnetis, quādo, ut in proverbio est, paucis adeo contingit adire Corinthum. Hoc uero, ut mea fert opinio, nemo non uestrum, ex petit, & nemini non uestrum si modo ingenio mediocri uigeat, eruditione polleat, obtingere potest, ut Ius Ciuile quod docere, ut inquit Cicero, semper honestum fuit, aut in publico profiteatur, ut priuatim consultus edoceat. At ut & scilicet & de xtre illud uel publice uel priuatim edoceat, Dialectica sola opitulabit, ut quæ methodū quandā docendi certissimā prēmōstrat. Nimirum, ut res de qua dicendū sit, primum certa finitōe explicetur. Deinde, si multiplex existat, ut aut in suas partes distribuatur, aut in species diducatur. Adhæc ut officia uel quomodo Aristoteles uocat, τὰ ἰσχυρὰ et partium & specierum ostendatur, tum in quibus distributa & diuisa uel conueniant uel pugnent, aperiantur. Deniq; cum & res ex suis causis probe perspiciantur, & in intellectum incurrant, Dialectica & rerum causas quibus & Iurisconsulti, uel Cicerone in Topicis teste, uti consueuere auditoribus enodari iubet, qua docendi ratione, quid melius, quid exactius uel dici uel excogitari potest.

ORATIO.

ri potest, siquidē hoc modo fit, ut rei, quæ nobis caliginem ob mētis oculos effundit, naturam & uim totam certissime & clarissime cernamus, & hic est opinor, quod Aristoteles illam de qua iā dixi docēdi rationē, τὴν ἀπὸ δειξίν uocat, quod uix ullus Geometer suas apodixes, uti uocant certissimas quasq; euidentius oculis exponere potest, quam illa Dialectica docendi methodus rerum, ut de quibus disseritur, uim et naturā, partes, officia ob oculos ponit. Extant huius docendi rationis non parum multa exempla in illis Pandectarum centonibus, quos Iustinianus noster Iuris Ciuilis instaurator uel ut mihi uidetur, abbreviator potius ex septem & triginta Iurisconsultorum uerbis consarcinari procurauit. Quoties enim finitionibus ex proprijs fere constatibus uoces explicantur, quoties uoces πλὺσιμα diuiduntur, quoties partim concordia iuxta discordiā ostenditur, quoties causæ rerum euoluuntur, ex quibus omnibus res quæ disputatur adeo intelligibilis redditur ut Strepsiade illo Aristophanico indocilior sit oportet, qui eam non capiat, non intelligat. E contrario, si illa Dialectica apodixis inter docendum nō adhibetur, fit, ut ea quæ natura perspicua sunt, obscura uideantur,

DE ARTIBVS

& quæ quis optime intelligit, nunquā tamen ut alij intelligant, efficere possit, tum quod longe omnium molestissimū est, omisso didactico genere, sæpe ea adferuntur, quæ ut in Græcorum prouerbio est, neque cælum, neque terram attingunt. Hinc est, quod plerique iuris interpretes, tam confusanea & tumultuaria glossemata pulcherrimis Pandectarum libris illiuerunt, in quibus, etiam si rumparis, quid primum, quid ultimum sit, non reperiēs, dum enim deserta uel potius ignorata illa quæ Dialectica præscribit, docendi ratione quæque ut argutus aut ingeniosus uideretur, aut potius chartarum iacturā faceret, suum quoddam docendi institutū secutus est, contigit, ut cum multa præclara legibus sint constituta, eallurisconsultorum ingenijs pleraque corrupta ac deprauata habeantur. Nec uero hac in re exemplis admodum opus esse existimo, consue interpretes, quos prius peperit seculum, & plena exemplis erunt omnia. Et hætenus quidem docuimus Dialecticam ad docenda iura & priuatim & publice plurimum emolumentum suppeditare, ut quæ certissimam quandam docendi regulam, & gnomonam præmōstrer. Quod si uero nō aut in publico lus exponas, aut priuatim consultus iuris

nodos

ORATIO.

nodos enodes, sed uel in foro Iudicū perperas subsellia, uel principi cōsilio præsto ad esse cupis, Deus bone, grā tibi, & ad agendas causas, & ad consilia danda fenestra aperta erit, si illud Dialecticum docendi filum sequaris. Sic enim futurus est, ut iudex causam quam agis, intellectu comprehendat, intellectu comprehensam, memoria completatur, memoria complexam, secum quam accuratissime expendat, & ubi expenderit, sententiam iustā ferat. In consilijs, illa Dialectica apodixis effecerit, ut quid aut suadeas aut dissuadeas sciri possit, et ubi quid uelis constiterit, huc illuc calculis motis et subdudis rationibus, quod optimum est, arripiatur. Præterea cum iuriscōsulto id quod proposuit argumentis confirmandum sit, argumenta tenere qui poterit, si locos Dialecticos in quibus argumenta non aliter latent, atque in conchis gemmæ, probe perspectos habet, unde Antonius apud Ciceronem, his, qui de re aliqua dicere uolunt, locos istos Dialecticorum adeo penitus cognitos esse uult, ut quemadmodum scribentibus ultro se literæ offerūt, nec diu in aliquo commentario figuræ literarum quæruntur, ita efficiendum esse, ut hi loci, quos dialectica mōstrat, ultro nec procul quæsi in oculo

DE ARTIBVS

los incurrant, quæ statim moneant & ostendunt, quid de re maxime aut quæri aut dici oporteat. Adhæc quam isti loci Iurisconsulto necessarij sint, Trebatius Iurisconsultus declarauit, qui cum se sine istorum locorum cognitione Iurisconsulti partes tueri non posse, prouidisset, Ciceronem etiam atque etiam rogauit, ut de hac re, aliquid in eius gratiâ scriberet. Quid cōmemorem quod & Baldus inter interpretes Iuris non in postremam classẽ reijciendus, de locis aliquid ab se scriptum reliquit, in L. conuenticula, C. de Episcopis & clericis. Nec fecisset uir ille, nisi locorum cognitionẽ adeo necessariam Iurisconsulto prospexisset. Et ut ad nostram ætatem ueniã, Claudius Canonicus iuncula Iurisconsultorum nostri seculi magnum ornamentũ, & ipse, quæ est prudentia uir prouidẽs, locorum cognitione opus esse ijs, qui Iurisconsulti esse uelint, librum de locis elegantissimum, & quod Græci dicere solent, plane lac Veneris spirãrem, Legum studiosis legendum propinauit. His autoribus opinor, ut maxime ipsa res moneat doceatq; facile fidem fecero locorum Dialecticorum cognitionem adeo Iurisconsulto ad quãlibet causam tractandã, necessariam existere, ut uix aqua & ignis rerum huma-

ORATIO

rum humanarum usibus tã necessaria sint, eloquar an fileam, quod Iurisconsultus in aduersariorum argumentis retundendis, laterem, ut dici solet, loturus sit, nisi Dialecticæ gnarus existat. Hac enim instructus seu instrumento quodam, quid uerũ quid falsum sit, dinoscet, ambigua deprehendet, contraria expromet, minus consequentiã, minus coherentiã ostendet, absurda, & non concludentiã reijciat. Deniq; argumenta in se tota ueluti hastam manu posita retorquebit. Taceo hic, quod Iurisconsultus nõ nunquam fortiter & ἐμπαρκῶς concludere καὶ ἐλέγχει poterit, nisi argumentationũ quas Dialecticorum officina prouidit, tam exploratas habuerit, quam suos ipsius ungues. Docet alicubi Bartholus in Libello instituẽdo eam seruandã esse rationem, quã dialectica in syllogismis seruandã doceat. Nimis, ut narratio facti, uicẽ maioris propositionis defungatur, deinde adijciatur mediũ, quod causam indicet, ob quã petitio siue cōclusio libelli uero cōsentanea sit, id quod ut Iuuentus intelligat, exẽplo unico cōprobabimus. Exemplũ sit hoc, Narratur, quod Eburius Cecinnam de fundo suo deiecerit, ecce narrationem: sed nemo de re sua deijciendus est, ecce mediũ, quod efficit

DE ARTIBVS

efficit, ut petitio probabilis sit. Ergo petitio
Cecinna se in fundum a quo deiectus est, re
stitui, & Ebutium de ut temere illata condē
nari. Equis uero hac ratione libellum insti
tuere poterit? qui non e Dialecticorum li
bris, quid maior propositio, quid mediū
sit, quomodo ex duabus propositionibus
cōclusio effici possit, prædidicerit? Relata
sunt in Iurisconsultorū literas multa de pro
bationibus concludentibus, & non cōclu
dētib. Extrā multa de præsumptionibus,
quæ omnia si Dialectices gnarus sis, & re
ctius intelliges, & scilicet usurpabis. Sig
dem Dialectica ductus quidā est rationis,
quo se consequentia & non consequentia
comprehēdimus. Quid quod cognitio lo
corum dialecticorum ratio refutandi, scien
tia contexendi argumentationum species,
non tantum ei, qui uel forensibus actionibus
disfringitur, uel alijs a consilio est, uel
erunt, sed ad hoc etiam profuerint, ut si
qs in legibus uersetur, argumenta quibus
lex uel firmatur uel infirmatur, erueret,
ta & ipse obseruare, & alijs ostendere po
terit, quibus ostensis, aliquando lex aliqua
melius illustratur, quam si alios super alios
interpretū commentarios coaceruimus. Tu
si quis interpretum Iuris scholia indagare
uult, &

ORATIO

uult & in dialecticis locis detritus est, & ra
tiocinationū formas tenet, sine omni nego
tio, ubi uero consentanea, ubi uero aliena
dixerint, quid efficiatur e quolibet, qd cui
que consequens sit, quid in interpretibus se
quendum, quid surda aure prætereundū
fuerit, deprehendet. Et quod iam dudum
medicere oportuerat, e dialectices cog
nitione discemus, quid genus, quid species,
quid proprium, quid accidens, quæ eo fa
ciunt, partim ut uoces angustiores, a minus
angustis cognoscamus, partim ne in rerū
diuisionibus hallucinemur, existimātes al
quid in species diuidi, quod secundum ma
gis & minus distribuitur. An nō uero Bar
tholus insigniter lapsus est, in .L. quod Ner
ua. ff. de positi, cum culpam in laūssimam,
latiorem, leuem & leuissimam, tanquam
in quinque species diuidit, cum præter dia
lectices iudiciū cōmunis etiam sensus doceat
ea quæ secundum magis & minus diuidū
tur nō species diuersas constituere, nisi for
te dū dicimus animal hoc sagax, illud saga
cius, tertium longe sagacissimum, animal
hac ratione in certas species diuidi. Aut, ut
exemplum aliud adferam, nisi adstruere ue
limus, hoc bonum, illud optimum est, etiā
in species esse factam distributionē, possem

DE ARTIBVS

& aliorum interpretum errores referre quidum aut non perpendunt, aut forsita ignorant quinq; uocum rationes, in rerum definitionibus turpissime labuntur, sed monendi gratia, unum ex Bartholo exemplum attulisse satis, ut reor, fuerit. Prætereo hic rationes finiendi, iudicandi diffinitionibus, quæ quoque nisi ex Dialectices penu, alibi de depromi non possunt. Sed modus orationi sit, sed sufficiant hæc quæ iam commemorauimus, quibus nemo non, nisi prorsus caudice stolidior sit, haud dubie facile dialecticam & necessariam & utilem iuriconsulto esse, perceperit. Quod si hæc argumenta, quæ iam attulimus alicui moroso & *moroso* non faciunt satis, huic Cicero cuius tanta est auctoritas, ut quod Pythagorici *αὐτὸς ἔφα* erat, hoc studiosis Cicero esse debeat, fecerit satis. Hic de Seruio Sulpitio loquens, hunc in modum Bruto interroganti respondet. Sic enim, inquam, Brute existimo iuris Ciuilis magnū usum & apud Scæuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno, quod nūquam effectus ipsius iuris scientia, nisi eam, præterea didicisset artem, quæ docet rem uniuersam distribuere in partes, latentem explicare definiendo, ambigua primum uidere. *Postremo habere*

ORATIO

mo habere regulam, qua uera & falsa iudiarentur, & quæ, quibus propositis essent, quæq; nō essent consequentia, hic enim attulit hanc artem omnium artium maximā, quasi lucem ad ea quæ confuse ab alijs aut respondebantur, aut agebātur. Dialecticā mihi uideris dicere, inquit, Brutus. Recte, inquit, Cicero intelligis. Hæc ille, quæ ut nulla alia argumenta adsint, satis superque ostendunt, quam necessaria, quam utilis dialectica ei sit, qui ius ciuile pro eo ac deest tractare uelit. Siquidem narrat Cicero, cum Dialectica lux omnium artium sit, iuri Ciuili miram lucem inferre, & efficere, ut ea quæ a Dialectices ignaris confuse aut respondentur, aut aguntur diseruius & euidentius tradantur. Omitto hic quod & Crassus apud Ciceronem necessariam iuriconsulto citra omnes ambages affirmat. Quis putat uirum tantum id tam libere affirmaturum, nisi res ipsa moneret exposceretq; Cæterum, de Dialectica plus fortassis diximus, quam plerisq; gratum fuit, sed quid facerem? coegit me partim summa artis huius necessitas, partim utilitas, ut de ea plura iusto dicerem, postulat orationis a me institutæ ratio, ut & quam historiarum cognitiono iurisperito utilis futura sit comonstrem.

C ij

DE ARTIBVS

Vnde uero hic dicere exordiar tanta dicen-
di se mihi offert sylua. In titulo de origine
iuris ea traduntur a Pomponio, quæ circa
exactam historiarum ueterum cognitionem
intelligi non possunt unquam. Quid igitur
iuris candidatus historiarum ignarus factu-
rus est, ubi in istum titulum inciderit, an se
Accursij commentarijs adiutum iri sperat.
Verum hî non plus opis ad intelligendum
titulum adferet, quam si nihil legat, nisi for-
te fabulam illam ab Accursio, nescio ubi ex-
ceptam, aliquid momenti habere putamus,
de sapiente quodam, quem Græci, ut Ac-
cursius refert, Romam miserint, exploratum,
an Romani digni essent, qui legibus Græ-
corum potirentur, cæterum, sapiente illo
Romam ueniente, Romanos morionem
quendam subornasse, qui cum Thalete illo
in publico contenderet ubi uero ad contem-
tionem uentum sit, sapientem illum nutu
disputare cepisse, & sublato uno digito
unius Dei documentum dedisse, at stultum
suspictum sibi a Thalete illo, oculorum per-
niciem imminere, duos digitos una cum pol-
lice sustulisse, & Græcum illum trinitatem a
morione concertatore suo ostendi existima-
rem palmam prætendisse, qua omnia nuda
& aperta oculis Dei ostenderet. Morio-
nem ue-

ORATIO

Nem uero, ne a Græco palma in eius hære-
ret malis, ueritum pugnum, quasi referiturus
esset, clausisse. Quæ ex re cum sapiens ille Gre-
corum, quod & deus omnia palma claude-
ret, & Romanos dignos legibus Græcorum
intellexerit, eum ad suos in Græciam post-
liminio rediisse, En habetis specimen com-
mentariorum quæ Accursius ille pulcher-
rimo illi titulo illeuit, e quibus opinor, iu-
uenis historiarum quoque rudis egregie iu-
uari posset. Quid uero commemorare quod
idem Accursius in uoce uindicias, lupum
quod aiunt, auribus tenens, nescit an a Vi-
tello seruo orta sit, an, ut ipse somniat uer-
ba solennia sint, quibus quondam in liber-
tate danda homines usi fuerint. Iam si quis
Accursij similis, hoc est, perque historiarum
ignarus, in istum locum uenerit, eandem cum
Accursio cantilenam canat oportet. Cæ-
terum, qui Liuium in secundo ab urbe condi-
ta legerit, is intelligit uindictæ uocabulum
& uindicias a Vindicio seruo quodam indi-
ce coniurationis filiorum Brutî, & Tarqui-
niorum dictas, qui primus dicitur uindicta li-
beratus, unde & nomen uindictæ ab illo du-
ctum præter Liuium, Plutarchus quoque auihor
existit. Taceo quod in eodem capite Pom-
ponius quoque iurisconsultus rudem in er-
C iij

DE ARTIBVS

rorem conijcere posset, ut qui decem viros
constituutos esse scribit, qui in Græciâ profe-
cti nobiles Solonis leges, iuxta Lacedæmo-
norum ritus & consuetudines descripras,
Romam deferrent, cum tam L. Iulius quam
Fenestella (e cuius fontibus bonam partem
presentis tituli Pōponiū haussisse quis du-
bitat) tradant tres tantū viros, Sp. Postu-
mum, P. Sulpium Aulum Manlium ab-
legatos ut præclaras Solonis leges & mo-
res aliarum ciuitatum Græcis percognitas
Romā transferrent, qui, ubi ita, ut iussi erāt
factitarunt, tandem decemuiros creatos, ex
illis legibus moribusq; patrijs, Romanas
leges & statuerent, & in tabulas refer-
rēt. Sed arenam melior, quod omnes erro-
res qui aliquando & a Pomponio ipso, &
maxime ab Accursio, & sui asseclis cōmuni-
sunt, historiarum inscijs ostendere conor.
Iam cum in uno titulo historiarum ignora-
tia adeo hallucinatum sit, quid in uniuersis
Padeſtarum titulis factum esse existima-
tur? Non male igitur is sibi suisque studijs
iuris Civilis consulit, qui prius historiarū
cognitionem sibi comparat, quam illa cō-
sublimia studia inuadat. Accedit his, quod
cum in titulis sæpiissime Cæsariū fiat mentio,
a quibus leges cōduæ sunt. An non prouide-
ter facit,

ORATIO

ter facit, qui priusquam in historiarū lectio-
ne uerseur, quo tempore quisq; Cæsarium
floruerit, quid præclari gesserit, quas leges
condiderit, quam potest diligentiissime per-
discit, alioquin uereor ne cū Accursio, quā-
do de Cæsare aliquo sermo incidit, aut plus
quam piscis mutus sit, aut in reminine ob-
scura, & ut Græci dicunt, in ipso sole cali-
get. An ne uero pudendum est, quod Ac-
cursius tantus iuris interpret, tam sæpe ue-
lut in salebra hærens ambigit, quinam fiet
quod in decretis Iustinianus Constantini fi-
lius traditur & apud alios historicos, si mo-
do ullos unquam legit, uno ore Iustinianū
Iustini a puero subulci, mox bubulci, po-
stremo lignarij fabri ministri filij, fuisse me-
morie proditum sit. At ignorat bonus Ac-
cursius illum Iustinianum cuius in decretis
mentio sit, alium quendam fuisse, postero-
rem Iustiniano Iustini filio, quorum ille
ἐνὸς τοῦ ἑσπέρου ἀνδρῶν ὁπινὸς τρυφῆς, hic
ἐνὸς τοῦ ἑσπέρου ἀνδρῶν ὁπινὸς τρυφῆς
cognomēto diuus esse ferē.
An uero ferendū in Accursio, qd in Institur-
tionibus, §. illud propriū, n. de adoptionib.
ubi narratur quo pacto Augu. Cæsar nō an-
te Tiberiū adoptauit, q̄ is Germanicū ado-
passet ita rustice scribit, diuus Augu. his tm̄
orationis floribus ludit, uolebat adoptare
C iij

DE ARTIBVS

quendam nomine Germanicum, ignarus
quisnam ille Germanicus fuerit. At si histo-
ricos consulisset, Germanicum filium tra-
tris Tiberij fuisse comperisset. Quid quod
& ad hoc historias Cæsari penitus perspe-
ctas esse iuris candi dato, profuerit, ut si le-
gem latam a quodam Cæsare in Pandecta-
rum libris legerit, ex Cæsare statim quo te-
pore ea lex constituta sit, cognoscat, e ra-
tione & quid Cæsarem ad talem legem ferē-
dam commouerit, intelliget, & an huic se-
culo lex illa congruat, perspiciet. Non em̄
mihi displicet si illud in legibus obseruet,
quod in canonibus plerique faciendum esse
præceperunt, nimirum ut quo tempore, a
quo, ad quos, quibus de causis, leges latae
sint, etiam atque etiam perpendatis. Siqui-
dem ut alia tempora alios mores postulāt,
ut alij morbi, alijs remedijs curari uolunt,
ita nec eadem secula easdē leges ferunt, nec
eadem causæ iisdem legibus transigi possunt.
Et quod de Cæsaribus a me dictū est, illud
quoque in iurisconsultis, in pretoribus, tri-
bunis plebis, quorum responsa, edicta, ple-
bis cita plurima in Pandectas redacta sunt,
obseruari uelim. Nimirum ut iuris peritus,
quisnam uel iurisconsultus sit, cuius respo-
sum legit, quis pretor, cuius edictum repe-
rit, qui

ORATIO

rit, quis tribunus plebis, cuius plebis cita
memoriae prodantur, exploratum habeat,
Sed quid, pene præterij quod minime præ-
tereundum est, historiae præterquam quod
res gestas docet etiam ad uitam tam suam,
quam aliorum informandam faciunt, dum
uaria uariorum hominū consilia, acta, eue-
tus, uaria exempla, casus sapientiae, temeri-
tatis referunt, e quibus omnibus iuriscon-
sultus & uitae priuatim degendae & publice
instituendae rationes petere potest, ita ut rei-
publicae gubernandae admotus, & se pro
eo ac decet gerat, & in comune aliorū uitae
recte consulat. Et ut alia historiarum exem-
pla omittam, qui legerit Fabium Maximū,
quod is Publio Crasso rus concedenti de
tertiobello punico indicto, de quo remo-
tis arbitris clam in senatu actum erat, narra-
rit, grauiter a senatu obiurgatū, hic in rem
publicam administrandam adscitus tacitur-
nitatem optimum & tutissimum rerum pu-
blicarum agendarum telum esse cognoscer.
Et prouide, non temere, quae secreto in se-
natu agenda sunt, efficienda esse admone-
bitur, qui in historijs didicerit, olim mino-
res natu, adeo grandioribus natu honorē
habuisse, ut iuuenes die illo quo senatus ha-
beri solebat, aliquem ex patribus conscri-

DE ARTIBVS

ptis, aut propinquum, aut auum patrum ad curiam deduxerint, & abeuntem rursus reduxerint, is in repub. quoq; sua curabit, ut a iuuenta senectæ suus honos tribuatur, & iuuentus sobrie & modeste uiuat, id quod ad concordiam reip. maximus est gradus. Qui apud historiarum authores legit maiores natu in conuiuijs quondā ad tibias præclara maiorum gesta in uersus redacta cecinisse, ut ad ea factis exprimenda iuuentus excitaretur, is manibus pedibusque contender, ut ex conuiuijs, quæ in repub. cui regendæ præfectus est, agitantur iuvenes meliores abeant, breuiter in historicis nihil non offenderit, quod ad rempub. bene & feliciter constituendam cōducere ualeat. Ex his omnibus, optimi auditores luce meridiana clarius patere arbitror, quam commodam uiam ad ius Ciuile & intelligendū & pro dignitate tractandum præmuniat si his, qui historicos nocturna uerset manu uersetq; diurna. Enim uero quam & poetarum lectio ad iuris Ciuilis studia magnum aditum aperiatur, breuius quam alia commo strabo, quo ad ea, quæ, ut a me dicantur, institutus orationis meæ curius postulat, mihi & tempus & uestra audiendi benignitas, non desit. Sed ad rem, poetarū lectio hoc nomine

ORATIO

nomine iuris candidato utilis erit, quod ex illis & sententiarum spiritus, & uerborum sublimitas & in adfectibus motus omnis, quibus omnibus iuriscōsulto in causis agendis utendum est, peti queat. Tum ut iuriscōsultus, cuius aures quodidianis consultiis flagitationibus, assiduus fori clamoribus pene obsurduerunt dicam, an enectæ sūt, habeat, in quo se recreet, habeat in quo se colligat. Et hac grana Cicero, ut ipse fatetur, iuris Ciuilis & poetarum omnium peritissimus, in poetarum lectione requieuit. Hinc enā est opinor, quod Modestinus nō contemnendæ autoritatis iuriscōsultus (sic enim eū prædicat Imperator Iustinianus) in .L. ad exhibendum. C. eo. titu. nō tantum poetarum lectioni aliquot horas suffuratus est, uerum etiam periochas in Vergilij libros composuit. Voluit enim uir ille iuriscōsultissimus omnium grauissimis studiū laboribus fessum, blandis illis Poetarum illecebris aliquando refocillare. Quid uero commemoremus quod poetarum uersiculi non raro & causis aut probandis aut improbandis, uel Accursio teste, accommodari possūt. Sic interpretes Demosthenis in oratione ~~ὅτι~~ *παρὰ νηλεστάς* scribit, contendentibus Atheniensibus cum Megarcia

DE ARTIBVS

de Salamina insula, Solonē, uersiculo quo-
dam Homeri causam suā iudicibus appro-
bauisse. Nam cum Homerus scripsisset,
αἶας ἅ' ἐκ σαλαμῖνος ἄγινδ' ὅ καὶ δεκαπῦς

Quem sic uerto.

Ajax bisseis Salamine ex nauibus ibat
Solonem hunc uersum intercalasse.

ἦ αἶας ἅ' ἄγινδ' ἵνα ἀθηνῶων ἴσταντο φάλαγγες

Quem sic transpono.

Cecropide statuit quo tū statuere phalāges
Et sic disceptatoribus Lacedæmonijs.

Salaminas Megarensibus adiudicatas. An
non uero Imperator Iustinianus in institu-
tionibus titulo de lege Aquilia probaturus
& suæ pecudū appellatione conueneri quia
gregatim pascantur, Homeri uersiculo ex
Odisea probat, uersum, quia in plerisque
exemplaribus desideratur, adscribam.

κλαγγὴ θ' ἄσπερος ὠρυσὶν ἀνελιζομένηων

Quem uersum sic uertere potes;

Grunnitufq; suum est, stabulatum magnus
obortus.

Idem Imperator in titulo de emptione &
uenditione probaturus permutatione re-
emptionem & uenditionem contrahi, eāq;
speciem emptionis & uenditionis uetustilli-
mam esse i Homeri testimonio probat, qui
in septimo

O R A T I O

in septimo Iliados aliquam partem exen-
tus Græcorum uinum sibi comparasse,
ait, permutatis quibusdā rebus. Versus si
quis desiderat sunt hi

ἐνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρποκομῶντες ἀχαιοί·
ἄλλοι μὲν χαλκῶν, ἄλλοι δ' αἰθέωνι σιδήρεω,
ἄλλοι δὲ ῥίνοις, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βότασι.
ἄλλοι δ' αὖθρα πόσει.

Quos uersus sic utrunq; uertimus.

Tūc redimūt Græci dulcissima uina coman-
dera illi promunt, ferrū pars altera candens
adfert, dat tauros, dat bubula tergoramulū
Pars bona ne uinum desit, micipia tradit.

Iuriscōsultus in. L. Aur facta, in Pædædis
de pœnis, cōfirmaturus exilio uoluntario
casus fortuitos luendos esse, ex insigni, sic
enim Iustinianus alias uocat, Homero, cō-
firmat, cuius hi uersus sunt Iliados secūdo.

ἐνθ' ἐμὲ πνέοντων ἐόντα μανοίπρος ἔξ' ὁππότες
ἔχοντο μέγας δ' αὖθρα καὶ σίδηρος ὑπὲρ λυγρῶν
ἡματι τῶν παλαιὰ τεκτατοῦ ἀμφιγόμενους.
ὡς πρὸς οὐκ ἐθέλων, ἀμφὶ ἀσφαλατοῖσι χο-

(λαοθίς,

Et hos uersiculos sic ex tempore uertū.

Tūc puer adhuc me menceius ex Opoete
Eides sub uestras duxit quo tempore esdē,

DE ARTIBVS

Committens tristem, puerque Amphidaman
te peremi,

Prognatum fatuus nolens, sed percitus ira
Talorum in ludo rabie dementer amara.

Iam satis opinor liquet, olim etiam gra-
uissimis causis probandis Poetarum uersu-
culos adhibitos esse. At ne quis putet uel lu-
stinianum, uel ueteres iurisconsultos, cau-
sas suas poetarum uersibus approbasse, au-
dite & glossularios & plerosque illos iuris in-
terpretes idē sibi sumpsisse. Est glossa in .L.
de quaestione in uerbo alienę C. de transla-
tionibus, ubi glossularius probaturus legem,
quam in praesentia referre necesse nō
est, ut quæ facile in promptu esse queat, nō
de liberis, qui de patrum morte inquirere
solēt, sed extraneis uerba facere, uersiculo
Ouidij firmat, qui est,

Filius ante diem patrios inquit in annos.

Est glossa in .L. unica in uerbis errorē
Calculi C. de errore Calculi, quę Calculi
album pro meliore die usurpatum, Persij
probat uersiculo, qui est,

Hunc Macrine diē munerā meliore lapillo.

Est glossa in .L. si creditor in uerbo sepe
didicisse C. de pignoratitia actione ubi Ac-
cursius ait (speciem legis qui uolet scire, se-
psam legem consulat) an sine culpa se pere-
didisse

ORATIO

didisse probare debeat sub iudice lis est. Et
mox addit uerbum Horatij. Est glossa in ca-
pitulo, prudentes in uerbis ut debere ex-
tra. de donationibus quæ citans illud do-
mini, Beatius est dare, quam accipere, illi
co subdit, proinde locum Martialis in Scæ-
uolam probra ingerere quod apud omnes
esitaret, apud eum uero ederet nemo, uer-
siculo si quos iuuat audire suntij.
Scæuola tu comedis apud omnes, nullus
apud te

Alterius siccas pocula, nemo tua.

Aut tu redde uices, aut deline uelle uocari
Dedecus est semper sumere, nilque dare.

Sed quid uniuersas glossas quæ poetarū
uersibus conditæ sunt retexor? Reliquum
est, ut & plerosque iuris interpretes poeta-
rum uersibus in grauibz rerum disertatio-
nibus usos esse commonstrem. Cæterum
ne longius quam supra institui, in hac ora-
tionis parte uerfer, unū illud in praesentia
referam. Iason in appedibus, quas com-
mentarijs Christophori Porci in institutio-
num libros assuit, in tit. qui, & ex quibus
causis manumittere nō licet in .§. in frau-
dem creditorū, in quaestionem uocans, an
in rebus probabilibus ignorantia censea-
tur, respondet rerum alienarum probabi-

DE ARTIBVS

libus ignorantia censeatur, respondet reus alienarum probabilem ignorantiam existere posse quod nemo reus alienarum, nisi ad se pertineant, curiosus esse debeat, unde, inquit, & illud est Terentij in Heautontimoroumenon. Tatum a tua re ocij tibi est, reliqua nostis. En habetis optimi auditores cur nam poetarum lectio iuriconsulto utilis esse queat, siquidem ex illis, exemplo tam ueterum, quam recentiorum iuriconsultorum causarum etiam firmamenta comparare potest. Postulat orationis ordo, ut & illas duas philosophiae partes, quarum una, quia naturae a secretis quodammodo est, & φυσικη altera, quia mores informat, & διικη appellatur iuris candidato usui fore doceat. Et & φυσικη quidem iuriconsulto prodest, quod iuriconsulto frequenter in ueneficos orationis impetus dirigendus est, in quos frigide & ridicule dixerit, nisi quibus rebus uenena parentur, quomodo homines enecent exploratum habeat. Ut uero exploratum habeat, & φυσικη auxilio fuerit. Non sibi constabit iuriconsultus, si in mulieres, quae partus medicamentis abegerunt, orationis iuro stringendus sit, nisi ex τη φυσικη additis quibus modis id fieri possit & an fieri ualeat.

ORATIO

leat exprompsit. Sic Cicero in oratione pro Cluēuo non unquam tam diserte, tam prudenter Oppianicum ueneficij reū peragere potuisset, si non philosophiae quoque eius, quae rerum causas inquirat & docet, gnarus fuisset. Quae oratio adeo posternati placuit, ut iuriconsultus in titulo de poenitis honorificam mentionem eius facere non dedignetur. At si in homicidas detrahendum sit, o quam sudabit iuriconsultus, si non cur ex uulnere illato aliquis perierit rationibus & Philosophia naturali depromptis docere poterit, glo. in l. prima C. de emendatione seruorum differit, Quod si quis seruum alienum occiderit, eum legi Aquiliae obnoxium teneri, nisi probare queat, seruum illum ex uulnere non obisse, id uero quomodo probare poterit homo eius philosophiae partis quae rerum archana scrutatur penitus ignarus. Hic locus de philosophia τη φυσικη mihi paucis attingendus fuit, ut & alia quae adhuc mihi dicenda incumbunt, pro dignitate exponere possim, proximum uero est, ut ostendam & alteram philosophiae partem, quae ad mores fingendos conferat, futuro iuriconsulto oppido frugiferam fore. Principio iuris Ciuilis scientiam rem sanctissimam esse constat l. prima.

DE ARTIBVS

ff. de uarijs & extraordi. cog. Proinde &
eos qui ei præfunt, sancte integre & mora-
te uiuere decet, ne professionem adeo san-
ctam, malis suis moribus dehonestent et de-
corent. At quinam iuriconsultus se opi-
mis moribus exornare potest, hoc est ho-
neste uiuere, alterum non lædere, nam ita
mores hominum format Philosophia illa
ἡ ἡθικὴ qui hanc philosophiæ partem, quæ
mores fingit, uel extremis labris, ut dicitur,
attigit nunquam snō minus profecto hoc
facere potest (si modo prophana cū sacris
conferre licet) atque is Christianam uitam
instituere ualet, q̄ eos libros, qui ad Chris-
tianismum informant, nec ipse legit unq̄
nec ab alijs sibi enarrari audiuit. Hinc ipso
usu comperimus, quam spurce, quam illi-
beraliter, quam moleste uiuatur a iuricon-
sultis q̄s, qui illā Philosophiæ partem, quā
Socrates e cœlo deuocasse fertur, contem-
pta, illotis quod aiunt pedibus, ad sanctam
illam iuris professionem inuolarunt. Accē-
dit q̄s quod cum ἡ πολιτικὴ una sit Ethice
pars, quid obsecro iuriconsultus Reipubli-
cæ clauo admotus, in Repub. se dignum se
cerit, qui neq̄ ea quæ Plato, neq̄ quæ Ari-
storeles ὁ πολίτικος scripsere, diligen-
tissime et legerit & tenuerit? An domū eam
mode

ORATIO

mode administrare poterit, si τὴν οἰκονομικὴν
αὐτὶς non legit, aut nec ab alijs recte
tractari uidit? Nemo opinor hoc dixerit,
Nec igitur ὁ πολίτικος pro eo ac decet
aliquis quiuerit, nisi uel in illorū libris uet-
satus sit, qui politice rationes docent, uel a-
pud eos egit, q̄ eaque in libris ἡ πολιτικὴ
scripta sunt, factis in Repub. præclaris ostē-
derunt. Taceo hic quod iuriconsulto nū-
quam non, de æquo, bono, honesto, ius-
to, iniusto, siue causas agat, siue consilijs sit
uet alios dicendum est. Quid enim est aliud
iurisprudētia, quam iusti & iniusti sciētia?
L. ij. ff. de origine iuris. Proinde plerique
iurisprudētiā partem philosophiæ illius
quæ a moribus formādis nomē habet, exi-
stere affirmant. At uero unde æqui, boni,
honesti rationes deriuabit, nisi ex Platonis
legibus, nisi ex libris Ethicis Aristotelis? ex
quorum scriptis ueteres iuriconsulti mul-
ta adeo deprompserunt. Postremo cū sæ-
pe necessitas, quæ, ut in prouerbio est, se-
rius caret, & telum est acerrimū urgeat, ut
quo Reipub. status in tranquillo sit, impro-
bos acculemus, uituperio afficiamus, pro-
bos laudemus, defendamus. Ad unumpli-
bet horum pro decoro tractandum, pluri-
mum, in illa philosophiæ parte quæ Ethice
D ij

DE ARTIBVS

dicatur, elaborasse profuerit. Hinc enim & uirtutum rationes, propter quas homines laudibus ornamus, hinc uitiorum scaturigines quorum ergo homines insectamur, fluunt. An uero putamus Ciceronem in Verrem, in Vatinius tam uehementer, tam prudenter dicere potuisse, si non ex moralis Philosophiæ libris, uitiorum formastam probe perdidicisset? An tam splendide, tam diserte Archiam poeta laudibus tollere potuisse existimamus, nisi uirtutum genera ex Ethices monumentis hausisset? quod si hæc mea argumenta alicui non faciunt fidem, ut credat philosophiam tam moralem, quam naturalem iuriconsulto prodesse, huic fidem faciat ipse Cicero, & ipse iuris Civilis callentiss. qui in pluribus libris & epistolis testatur dicendi facultatem, quam iuriscōsul^{us} ~~κρίσις~~ dicam an ~~κρίσις~~ suam esse affirmat, ex intimis sapientiæ fontibus fluere, & hoc nomine quondam eosdē fuisse, qui & morum & dicendi præcepta traderet. Sed iam tempus est, ut ad id quod in extrema orationis parte mihi dicendum sumpsi ueniam, nimirum tam Latinæ, quam Græcæ linguæ peritiam futuro iuriconsulto admodum & utilem & necessariam existere. Atque hic oratos uolo eos, qui partim temporum

iniuria,

CVRTIO

Iniuria, partim præceptorum inopia neutram harum linguarum perdiscere potuerunt, ne ægre ferant, me has linguas iuuenibus commendare. Non enim id à me eo animo fiet, ut senes in ordinē redigam, sed ut quam compendiosa uia ad iuris Civilis studia utriusque linguæ uaticō instructi, perueniant, ostendam, sed ad rem. Hoc uobis, qui Pandectarum libros euoluistis exploratum arbitror legū sermone nihil latinius, nihil tersius, nihil politius uel dici uel excogitari posse. Quod si quibus Pandectarum libros adhuc per ætatem adire non licuit, si ex Laurenzio Valla, qui in omnium manibus teritur, haud dubie didicerunt, quid de illis libris, quantum ad sermonis cultum attinet, statuendum sit. Nam is in libro elegiarum tertio scribit se relegisse quinquaginta pandectarum libros cum quadam admiratione, adeo ut primum nescierit, utrum diligentia ne an grauitas, prudentia an equitas, scientia rerum, an orationis dignitas præstet, & maiori laude digna esse uideatur. Et prisce, ut idē inquit iuriconsultus quales, quantique in eloquendo fuerint, iudicare non possumus, quippe quorum nihil legimus, his autem qui inter manus uersantur, nihil est mea sententia, quod addi adi-

D ii

DE ARTIBVS

miq; possit, non tam eloquentiæ, quam quidem materia illa non magnopere patitur, quam latinitatis atque elegantiae, sine qua omnis doctrina caeca est, & illiberalis praesertim in iure Ciuili, hæc ille. At uero cum tanta sit in legum Ciuiliū libris elegātia & natua sermonis proprietates, quā obsecro iuris Ciuilis studiis destinatus, & omnis elegantiae, omnis latinitatis ignarus, aut per se ad plenum leges intelliget, aut ut alij intelligant efficere potest? An q̄ Atticæ linguae nō prorsus ignarus est, Demosthenis, Platonis, Luciani libros recte assequetur? aut ut alij assequantur effecerit? An lingua Hebraica non satis peritus biblia Hebraea probe intellexerit? An, ut & ad vulgares linguarum Dialectos ueniam, qui Gallice sonare nō exacte potest, Gallorum scripta exacte interpretabitur? Num qui Germanorum linguam non absolute callet, ea quæ a Germanis uel eloquuntur, uel scripta extant, absolute assequetur? Breuiter an quis scripta qualis qualis tandem linguae cuius nō ad unguem peritus est, intellectu comprehendet, nemo, ut mea fert opinio, nisi Moricho illo Lucianico stupidior sit, hæc assequar. Nec igitur Iuri Ciuili destinatus exacte & adamulsum leges intellexerit, si latini sermonis

ORATIO

sermonis nitorem, quo illæ scriptæ sunt, nō adamulsum perspectum habet. At hic reclamabit aliquis, ergo Accursius, Bartholus, Baldus, & si qui sunt alij inter illos interpretes iuris in legum abstrusa nō penetrarunt unquā, quippe qui id quod in confesso est, linguae latinæ munditiem sibi non compararunt? Audi tu, ego quamuis per ætatē de tantis uiris fortassis pronuntiare non possum, nec, si possem, in tanta a me dissentientium uarietate facerem, quod id mihi inuidiosum nec minus superciliosum in me esse possit, tamen quando hac mea oratione, aliud spectro nihil, quam ut prima dissentientium iuuentur studia, non tam iudicis, quā coniectoris personam in me recipiam. Et paucis dico Accursium, Bartholum, Baldum, & alios huius gregis interpretes, linguae latinæ ignaros non quidem in legum omnium exegeſi hallucinatos esse, id quod partim ingenij felicitàte, qua olim non parum multi iuriscōsulti effloruerunt, accidit, partim labore infatigabili & improbo, qui cum omnia, ut Poeta ille inquit, uincat, legum quoq; difficultates in plerisque literarum latinarum ignaris expugnauit. At multo felicitàs, multo labore minori, felicità illa ingenia legū adita recludere po-

D iij

DE ARTIBVS

tuisse, si naturæ felicitati, usus quoque li-
 raturæ latinæ accessisset, citra omnes amba-
 ges existimo. Sed cum temporum iniquita-
 te latini sermonis pericia tam præclaris inge-
 nijs negaretur, o quæ sæpe in Sole, utin pro-
 uerbio est, caligarunt & noctem, ut inquit
 Seneca, in oculis gestarunt: tum quam sæ-
 pe in legum interpretationibus, ppter latinæ
 linguæ ignorantiam, transuersi in nescio quæ
 a legibus aberrantem sensum, abrepti sunt.
 Exempla hic referre opus non est, qui uo-
 let Budei, Alciati, Zasij procerum iuriskon-
 sultorum nostri seculi scripta elegantissima
 euoluat, & exempla plura quam in uiculis
 barbarici patronis gratum exister, repe-
 riet. Adhæc Cicero proprietatem sermo-
 nis iuriconsultis peculiarem esse debere, as-
 sirmat. Quid uero aliud est sermonis pro-
 prietas, quam latini sermonis mundities &
 castimonia? hanc dicendo iuriscōsultus no-
 unquam tuebitur, qui non eam a puero ex-
 coluerit, perdidiceritq;. Quid uero hic co-
 memorem, quod iuriscōsulti, qui latine lo-
 quuntur, citius legum intelligentiam in au-
 ditorum animos transfundunt, quam qui
 adeo barbare dicunt, ut Gothum quendam
 dicere credas? Quis enim non citius intelli-
 giceum, qui bellum, quam qui guerrā ad-
 esse, qui

ORATIO

esse, qui inducias datas, quam qui Treu-
 gam concessam dicit? Quis non citius adse-
 queretur, quid proscripti, quid præconio ci-
 tati sint, quam quid banniti existant? quid
 retorquutio significet, citius auditor intelle-
 xerit? quid sit exscribere, describere, exem-
 plum sumere, quam ut plerique loquuntur,
 exemplare, prius intelligitur quid sit exem-
 plum recognitum, quam quid exemplatū,
 collationatum existat. An non uero quis ci-
 tius intelligat, si dicam stipulatio disjuncti-
 ua est, quam si stipulatio alternatiua est, di-
 xeror Miror, nisi quis prius intelliget, quid
 sit legibus soluere, quam quid dispensare,
 quid thema & propositum uel species le-
 gis sit, quam quid casus existat. Emoriar, si
 non prius iuuenis perceperit, quid profite-
 ri sit, quam insinuare donationem. Quid
 sit æquus, quid iniquus iudex, quam quid
 fauorabilis & nō fauorabilis. Sed hic quæpiā
 cui latini sermonis elegantiæ nausæ est, ob-
 strepuerit. Vn' tu uocabula in scholis iuris
 cōsultorum recepta e suo loco mouere & tol-
 lere? Audi tu, nihil est quod malim, q̄ cum
 omnia studia pristino nitore restituta sint,
 iuris quoque Ciuile studium in pristinum
 gradum restitui, sed quando plerique qui
 hoc nostro seculo iura profitentur, præter

D E A R T I B V S

barbara ista uocabula, in pröptu non habent ulla, boni cösulendum erit, si quas a suis præceptoribus didicere uoces, auditoribus communicent. Cæterü iuuenes, qui ista tempestate, qua omnes bonæ literæ effloruerunt, iuri Ciuili se addicunt, paululû elegantioribus uocibus assuescieri uelim, ut aliquando ubi senes nostri, eis lâpada, quod atunt, cursu tradiderint, studia iuris in lucem ueterem reuocari queant. Porro quod Alexander de Imola quodam loco, cum non inter iurisconsultos numerandum putat, qui non in ore habeat uoces iurisconsultis assuetas, hoc est, (sic enim ego intelligo) qui non communi barbarie cum alijs fruatur καὶ βαρβαρίῃ, mea quippe sententia, perridiculum est, quando consuetudo laune loquentium digna sola sit, quæ a nullo non exprimitur, sed illi uiro, quando barbaro seculo florens aliter sentire quam barbare non potuit, condonandum est. Sub hæc, latinæ linguæ peritia, hoc quoque commodi iurisconsulti apportat, ut qui ea imbutus est, syncerius et scilicet iura doceat. Qui enim latinam linguam docti sunt, hac fere ratione in legum exegesi utuntur, primo omnium speciem legis auditoribus enarrant, deinde usum legis ostendunt, quod enim

O R A T I O

enim refert te plusquam Myriadas legum in munerato habere, si nullius usum certum teneas. Postremo, quibus argumentis oratorum aliquis utatur, quibus orationis flosculis lasciuiat, indicant. Tum si quid in interprete aliquo primæ classis adnotatum est, quod ad legem faciat, id in loco, & comode adducunt. Quod si exempla huius rationis docendi leges requiritis, consulite ea quæ uel Zasius uel Alciatus latinæ linguæ callentissimi in leges scripsere, & me uera dixisse comperietis. At scholasticum, inquit, hoc dicere genus est, recte scholasticum ais, & quod scholis, meo quidem iudicio non male congruat. Nam illud quod a plerisque in scholis receptum est, ut tunc quisque suo officio se egregie defunctum arbitretur, si uel plus minus mille leges una hora effundat, uel si quod Italici placere uideo, in interpretibus magis quam in legibus illustrandis desudet, non damno quidem, sed prius illud docendi institutum memoriam potius interpretis ostentare, quam auditoris progressum nauare uidetur, quando fieri non potest ut auditores tot leges meminisse aut possint, aut uelint. Posterior uero docendi ratio temporis extrahendo inuenta esse apparet. Sed quid hæc moueo, aut curo, in docendo

DE ARTIBVS

do rationem, quæ cuique optima esse uide-
tur, per me licet sequatur. Sed ut eo quo di-
gressa est oratio mea redeat, linguæ latinæ
cognitionem cum ad alia multa, tum ad sin-
cere & commodè docendas leges conduc-
cere dixi, id quod & testatur Cicero, dum
Seruium Sulpitium hac gratia eloquentiæ
quæ latini sermonis natua puritas est, ad-
sumpsisse scribit, ut ius Civile facile possit
tueri. Hoc quid aliud est, quam ius Civile
apte docere? Nec frustra Idem Cicero, Scæ-
uolam præclarum quoque iurisconsultum
laudat, quod oratione limatus fuerit, de quo
illud dicere solitus erat, Scæuolam iurispe-
ritorum eloquentissimum, eloquentium iu-
risperitissimum existere. Cur orator ille elo-
quentiam in Scæuola laudibus ornaret, si
non ea oratori apprime necessaria & utilis
foret, quando stultum est aliquid in aliquo
laude tollere citra quod quis facile munus
suum tueri possit, nec aliquid emolumentum
alicui addat. Nec idem Cicero Cathonem
iurisperitissimum, in dicendo præstantissi-
mum fuisse scripsisset, si nihil momenti, lati-
næ linguæ cognitio iurisprudentiæ adiun-
geret. Sed quid ueteres iurisperitos tantum
recenseo? sunt & nostro seculo Scæuolæ,
Sulpitij, Cathones, inter alios uero, (nam
omnes

ORATIO

omnes nominare longū esset) eminet Gu-
lielmus Budeus, Alciatus, Valericus Za-
sius, de primis duobus, non ita multo post
dicam, de postremo hic locus exigit, ut cō-
memorem. Quanta uero dicendi scientia,
Zasius præstet præter discipulos suos, Geo-
Friburgi iura publice frequenti auditorio
proficiente præceptore usi sunt, scripta quæ
eius elegantissima, tersissimaque declarat. Nec
mihi credibile est, uirum illum tantis uigi-
lijs, tanto sudore, tanto scribendi tædio, nō
enim aliter hoc sacrum constar, ut Græcis
in proverbio est, illam suam latini sermo-
nis puritatē ueneremque redempturū fuisse,
si non eam ad iura Ciullia, & necessariam
& commodam intellexisset. Superest, ut &
Græcanicæ literaturæ cognitionē iuris Ci-
uilis candidato oppido necessariam iuxta
utilem esse ostendam. Primo omnium bo-
nam partem legum Ciuiliū quas in Pan-
dectarum libris confutas habemus, e Græ-
corum Platonis, Aristotelis, Demosthe-
nis, Homeri denique libris collectas, tam
manifestum est, quam quod manifestissi-
mum. Iam quamuis $\pi\epsilon\sigma\tau\alpha\lambda\lambda\alpha\upsilon\tau\epsilon$ non
conducit, tamen mire leges intelligibiles
reddat, e quibus fontibus emanarunt, com-
pernum habere. Tum quod nō raro riuulū

DE ARTIBVS

tantum legum in Pandectas derivati sunt, cum in ipsis authoribus, omnia pleno fluat alveo. Tim quod in nostris codicibus plerumque lacunas Græcis legibus uacuas relictas comperimus. Quid igitur hic fecerimus, ubi uel leges non integræ, uel prorsus expunctæ inueniuntur? num diuinare potuerimus? id quod Accursius subinde in studio habet, quid aut relictum, aut omissum sit, si non ipsos autores e quibus leges decerpæ sunt legerimus. Sed agite, exemplis agamus. Callistratus iurisperitus in titulo Pandectarum de nudinis, negotiatores & agricolas, & si quod aliud genus hominum est, quod exportat & importat merces, ciuitati bene constitutæ utiles esse ex Platone probat. Verum hic locus in exemplaribus nostris desideratus fuit, nec facile quid sibi Callistratus uelit intelligi posset, nec e quo Platonis libro descriptus esset, facile sciuissemus, si non Andreas Alciatus alter nostri seculi Sulpitius, locum istum ex libro Platonis de legibus secundo restituisset. Est præterea in lege secunda in Pandectis de legibus finitio legis ex oratione Demosthenis, quam in Aristogitonem habuit inserta, ita nescio quot annis locus ille ex qua Demosthenis oratione depromptus esset, penitus ignotus

ORATI

ignotus fuit. Denique Budeus & linguarum et bonarum literarum unde hic locus e Demosthene ceter, commonstrauit. Accedit iurisperitus Græcæ linguæ per locum aliquem ex Græcis authoribus dectis adduci uideat, mox totus mediatus locus hic transcriptus sit. id quod etiā multum opis ad in legem suppeditat. Sic ut modo listratus in titulo de nudinis Græce Platonis uerba latina fecit, sed is qui nem legerit, facile uidet, quam plenius ita dicam, orationis flumine illic onuberent, longe enim Plato fufius istum cum tractat, quam a iurisperito tractat. qui ut breuitati, sic em coniicio, consule ea tantum quæ pro se facerent, e Platone cerpsit. Verum lector, qui illa a Callistrato transposita legit, minus quid sibi illa lex de mercatoribus uelit intelligit, quam si in Platone ipso ubertim tractata omnia legerit. Hoc quoque in lege secunda de legibus, in finitione legis e Demosthene trassumpta accidit, fufius enim & plenius omnia Demosthenes, legis finitionem instruxit, quam iurisperitus in lege non raro iam a me adducta instruit: & quid sibi finitio legis uelit,

E A R T I B V S

ligitis, qui e fonte eam haurit,
 i riuulo contentus existit. Con-
 iurifconsulto linguæ Græcæ co-
 ad hæc, ut ipsemet suis oculis, qui
 fidei, quam alterius adhibetur col-
 An loca Græca a iurifconsultis in
 arum locis in linguam Romanam
 1, facta recta, quod dici solet, sint,
 mutila & *μειωρα* deprehēdet mox
 fontes cō tender, ne quid sit quod
 isum remoretur. Et est hæc nō uul-
 ausa, ut mihi uidetur, ob quam Græ-
 uans, qui se iuris Ciuilis studio desit
 diligerissime amplexari, exosculariq;
 eat. Sed quid futurum est, si Græcā lin-
 a ignores, & in ultimos Codicis libror
 cidas in quibus tot Græcæ uoces sunt,
 ut uix tot noctuas *Ἰοβόλας* Athenis fuisse
 crediderim. Hic sane non plus precitū ope-
 refeceris, quam si in Hebræa biblia incidas,
 Hebrææ linguæ rudis. Et utillarum uocu
 ignorantia in foro in agendis causis tibi pa-
 rum obesse queat, quanquā hoc nondum
 prorsus mihi persuasum est, quid enim fa-
 ciet in foro uerborum, quibus res appellet
 imperitus? nēpe hoc quod canis in balneo,
 tamen si interpretis fungaris munere, ride-
 culum dicā, an ignominiosum erit, te pro-
 rostris

Q R A T I O

rostris, magna professum, uoces etiā pueris
 hoc scēlicissimo seculo, linguæ Græcæ gna-
 ris, cognitæ, prorsus ignorare. Olim Pu-
 blius cōsul, qui se iurifconsultū uideri uole-
 bat cū nihil minus esset, tang testis interroga-
 tus, cū se nihil scire respondisset, Cicero, ut
 erat facetus in eius imperitiā iocatus, discē,
 quæso ait, forsā de iure te interrogatū pu-
 ras. An non etiā credimus talia scommā-
 ta nobis, si non in os, at clam obiectum iri.
 Discē tu iurifconsulte, pene aliter dixeram,
 prius quid uoces sint, quibus adeo iuris uo-
 lumina refertæ sunt, quam te rerum Ciui-
 lium doctore profitearis. Nec iniuria hoc
 audiunt isti uocum contemptores, natura
 enim ita comparatum est, ut rerum scientia
 citra uocum cognitionē constare non pos-
 sit, siquidem cum principe Philosophorū
 teste Aristotele, uoces rerum symbola sint,
 uocibus non perspectis, & in rerum, quarū
 uoces signa sunt & notæ, cognitione hal-
 lucinemur, oportet. Quomodo igitur per
 Deum immortalem legem intelliges? si nō
 uerba qbus lex utitur intelligas. Quod si re-
 rum cognitio, citra uocum intellectum cō-
 sistere potest, quo ore, quā fronte Labeo iu-
 risconsultus se plerosq; iuris nodos uocum
 origine & ratione, non secus ac bipenni
 E

DE ARTIBVS

Tenedia, ut Græcis in prouerbio est, dissecuisse, fateatur. Cur igitur iurisconsulti in libro de legatis tertio, adeo anxie, adeo accurate, iam Græca iam Latina uocabula interpretantur? Eradatur ergo titulus rerum & uerborum significatione, qui quoque præter uocum Latinarum, iuxta Græcarum exegesis complectitur nihil, sed ualeant istæ linguarum & omnis Latinæ dictionis, hostes, qui si non succensere uellent, hoc huius quæ iam de necessitate linguæ Græcæ dixi, adderem, non raro totam legis intelligentiam in uno Græco uocabulo recte intellecto uerti. Est lex tertia, in Pandectis de conditione Triticaria, quæ uulgo sic legitur. In hac actioe, si queritur res quæ petita est, cuius temporis æstimationem recipiat, uerius est quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum, si uero desierit esse in humanis, mortis tempus, sed etiam antea secundum Celsum. Reliqua nostis, ubi pro antea Græcam uocem Alciatus noster proponendam esse docet, ἐν πλάτῃ quasi quæ dicat, latius & non obseruatis iuris angustis, quæ uox nisi reposita sit, totum sensum legis iubuerit. Vult enim lex ne illa actioe, ita tempus mortis consideretur, ut ad leuissimæ æstimationis symplegadas & angustias

O R A T I O

gustias rem contrudamus, sed potius pbono & æquo æstimatione ineamus, Acturus dū hanc uocem Græcā hic deesse ignorat, ueluti Protheus ille πρὸς ἄνθρωπον in uoce, antea, se in tres formas, nec admodum sibi constantes transformat. In promptu mihi essent leges aliæ, & quidem plurimæ, in quibus propter unam, aut alteram uocem Græcam exulantem totus legis sensus ἀναστρέφεται miscetur, sed satis sit ex una lege didicisse, in una Græca uocula recte perspecta, totius legis aliquando proram & puppim consistere, & proinde summo pere linguæ Græcæ cognitione, ei, qui in legibus uersari uolet, necessariam esse. Taceo hic, quod iuris studio consecratus, nec illas uoces, quod Græco fonte cadant, quibus etiam in forensibus negotiis utendū est, citra literaturæ Græcæ cognitionem exacte intellectu rus sit, cuiusmodi sunt parapheritalia bona, chirographū, Apocha, Antapocha, Protocollū, bona hypothecata, Hypotheca, Trapezita, signū autenticū, & si quæ aliæ uoces sunt, quibus uti cōstitis Græcis utamur, necessum est. Hic dixeris aliquis, harum sane uocum, ergo lingua Græca, iuriscōsultus facile carere potest, cum illas & Rabulæ forenses ut omnium literarum bonarum, ita

DE ARTIBVS

Græcæ literaturæ imperitissimi, & intelli-
gant, & quam creberrime in ore habeant.
Audi tu, homines isti e suis se dignis libro-
rum lacunis ista uocabula utcumq; hauriunt
quos si acriter urgeas, ut tibi uocum quib-
us adeo crebro uisitur, rationem reddas,
nihil plus dicturi sunt, quam coruus ille,
qui Octauio Cæsari ex Actiaca uictoria re-
uertenti occinēs *χαῖρε καίσαρ*. Quid illud
sit, quod ab aucupe summis laboribus in-
stitutus, occinuerit, dicere potuisset: hoc ad
pecuniam corradendam nihil impedimen-
to est, inquires. Antea dixi mihi in ista mea
oratione nihil rei esse cum istis, qui iurispru-
dentia sola lucri cupidine correpti, discunt,
si modo discunt, sed cum his qui in hoc o-
mnino orium, in hoc omne reponunt nego-
cium, ut & esse & dici iurisperiti possint.
Valeant igitur istæ auri & argenti hyrudi-
nes, & lucris suis ita ut possunt fruantur. Iam
est opinor satis comprobarum, quā Græcæ
literaturæ cognitio, futuris iurisperitis
pernecessaria & perutilis existat, quod si
aliquem hæc mea argumenta non mouerit,
ut iurisperitus futurus linguarum, cogni-
tionem sibi comparet, hunc opinor moue-
ris Iustinianus ipse, qui in exordio statim
peritæ linguam tam latinam, quā Græcā
tam æter-

ORATIO

eam æternas esse optat, nec immerito, uide-
rat uir ille, eos qui non utraque lingua ex-
culti, ad legum studia irrumperent, oleum
& operam perdituros. Quid enim cum tot
Græcis legibus, cum tot Græcis uocabu-
lis, quæ ubiuis obturbant, faciet iurisperi-
tus, linguæ Græcæ prorsus hospes? Mo-
uerit et hunc iurisperitorum exempla, qui,
ut ex responsis eorum conicere licet utra-
que linguam ex æquo calluerunt. Moue-
rint & hunc nostri seculi iurisperiti, quo-
rum qui iuris callentissimi sunt, in utraque
lingua insigniter excellunt. Et ut alios omi-
tam est Gulielmus Budeus, Iesu bone, quā
rara, præter iuris Ciuilis exactam cognitio-
nem, in utraque lingua eruditione prædi-
tus est. Andreas Alciatus uir, in quo nesci-
as maior ne iuris cognitio an utriusque lin-
guæ exactissima peritia existat. Cui uero ue-
risimile uidetur uiros illos, tantis laboribus
utriusque lingue scientiā sibi comparaturos
fuisse, nisi eam, ad iura Ciuilia & ualde ne-
cessaria & utilem fore præuidissent: si quæ
tantorum uirorum exempla non commo-
ueant, ut prius in utraque lingua perdiscere
operam ponat, quā iuris adita subeat,
hunc nescio quid mouere possit. Nec est
quod difficultas aliquem ab utraque literatu-
E in

D E A R T I B V S

ra discenda abstrahat, & absterreat. Adfit modo ingeniū mediocre, adsit amor, qui ut in proverbio est, musicam docet, utraque discendi linguam ardens. Accedat præceptor nō omnino imperitus, emoriat, nisi citius utranque literaturam perdidicerit, quam quondam maiores nostri semilatinē miserandam perdidicerunt balbutiē. Si quid difficultatis in his linguis perdiscēda est, in rudimentorum absynthio deuorandum existit, quod ubi iam deuorauimus, omnia quæ discēda sunt, tynere & melle fluere uidebuntur, sed quid hæc hoc loco? Intellexistis optimi auditores, quibus literarum opus sit ei, qui compendio ad iuris Ciuilis studia prouehi uelit. Intellexistis primo omnium ei eas discendas artes, quæ sermonis magistræ sunt, cuiusmodi est, Grammatica, Rhetorica, Dialectica. Intellexistis historicum iuxta Poetarum lectione quoque iurisperitum instruendum esse debere. Intellexistis iuris didaro, duas philosophiæ partes percognitas oppido profuturas, quarum una rerum naturas inuestigat, altera ad mores formandos facit. Intellexistis & Latinæ & Græcæ literaturæ cognitionem parandam ei, qui inoffenso pede, in iuris Ciuilis campo inerrare cupiat. Ex quibus obiter imprudenter
tam dicam

prologus.

O R A T I O

tam dicam, an infaniam illorum, qui pueros uix uagitu oblitos, iuri destinandos, putant, liquido perspicitis. Totum ius ex intimis artium humanitatis fontibus deriuatum est, & ueterum iurisperitum li-
teræ omni præca et ueteri eruditione scatet. Et sunt, si Deo placet homines, qui & ius Ciuile, & præca illa ueneranda iurisperitum placita intelligi posse existimant, etiā si quis omnis humanitatis, omnis ueræ eruditionis ignarus sit, neque uero & illud cōsentaneum est, quod plerique dicunt, eos qui secundum bonarum literarum cognitionem partam, iuri Ciuili animum adiungant, raro insignes iurisperitos euadere. Quis Seruio Sulpicio in iure Ciuili Cicero nis seculo fuit præstantior? at is sero ad ius Ciuile animum adiecit, nec Baldus inter interpretes iuris, postremus est, siue quis ingenij acumen spectet, siue diligētiam in tractandis legibus consideret, at & is sero ius Ciuile attigit. Prætereo alios innumeros, qui quamuis *ὁ δὲ μὲν* in iure tamen Ciuili insigniter eruditissimi euaserunt. Quare uos optimi iuuenes ne credite, ne obtemperate illis, qui uos omnium literarum, omnium linguarum rudes, ad iuris Ciuilis studia illicitunt. Cogitate illud Cæthonis,
E iij

CONSILIVM DI.

Satiro, si sat bene, cogitate tum demum
uobis tempus discendi iura appetisse, quā
iam in bonis & literis & linguis, solida fun
damēta ieceritis, quibus prætermisiss, nun
quam hoc quod cupitis, nempe ut ius
Ciuille, & recte per omnia intelligatis
& sciliciter tractetis, consequemi
ni. Nobilis em̄ sententia Quin
tiliani est, ad nullius rei sum
mam, nisi præcedētibz
initijs perueniri.

D I X I.

FINIS.

SCENDI IURA.

CONSILIVM DE COMPENDIA

ria discendi iura Ciuilia ratiōe, ad Mau
riciū Breunlerum, Iuris utriusq;
Licentiatū. Authore Chri
stophoro Hegen
dorphino.

CHRISTOPHORVS HEGEN
dorphinus, Mauricio
Breunlero S.

VM TV nuper, mi
doctissime Maurici, a
pud me pranderes, &
ut inter prandēdum ac
cidere solet, de rebus
uarijs cōfabularemur,
tandem de iuuentutis
nostræ studijs sermo ul
tro citroq; inter nos habetur, ubi tu inter
cætera dicebas tibi ualde placere, quod iu
uentus hoc tempore ad grauiora studia cō
tenderet, nā alios ad Theologiam animū
adiicere, alios Medicinæ studio se tradere,
tertios, iurisprudentiæ nomen dare. Ve
rum hoc ubi displicere aiebas, quod cū tam
E v

CONSILIVM DI.

ologiae, quam Medicinæ studiosis multo
ideo, & certè professionem utranq; fo-
liciter auspiciandi uitæ a doctissimis quibusq;
& Theologis & Medicis præscriptæ sint,
nullus inter iurisperitos nostros seculi cer-
tam Iura Ciuilia ingrediendi methodum
inuenturi præmonstraret. Addebas te ple-
rosq; non posse nomen Iurisperiti, sæpe
consuluisse, quoniam pacto, iuris Ci-
uilibus studia foeliciter auspicianda essent,
neminem adhuc aliquid certi tibi ostendisse,
nec in ratione accedendi iura Ciuilia co-
sensisse, nam alium ab institutionibus iuris
Ciuilibus hoc studium auspiciandum esse con-
suluisse, alium ab interpretum lectione in
hæc studia ingrediendum esse suasisse. Ter-
tium iuris candidatum, ab initio statim pro-
fessores iuris omnes diligenter audiendos
esse, autorem fuisse, breuiter alios alia qua
horum studiorum cursus instituendus esset,
uiam monstrasse. Ercum qua es facundia,
multorum consilia, quæ, nō, qui Iuri Ciuili
se dedere, uel fuit data, nobis inter prandē-
dum diserte exposuisses, tandem me inui-
tus, ecquid tu Christophore consuleres, si
rogarēris a iuvene, ut, dux ei itineris ad ius
Ciuile perdiscedum esses. Ego uero in præ-
sentia id quod mihi commodum, & rectum
uidebatur,

SCENDI IURA.

uidebatur, dixi, interim rem mecum altit.
& accuratius repetens, concepi animo ra-
tionem quandam, quæ mihi non omnin
absurda, & Iuris Ciuilibus candidato non
frugifera uisa est. Caterum ut tu istius ri-
tionis disceptator esse possis, eam in lit-
ras relatam ad te mittere uolui. At ne in
legendum rerū turba onerareris, & quæ
fortasse fideliter quàm salubriter his qui I-
ris sacris inaugurari cupiunt consului, di-
splicere nequeas, in capita quædā uniuersū
consilij mei, summam redegei.

CAPVT PRIMVM.

Si in ulla alia re instituenda animo obuer-
sari debet illud quod nescio, quis tandē
dixit, deliberandum est diu, quod statuē-
dum est semel, in Iurisprudentia adeun-
da animo obuersabitur, quod moneat iu-
uenem, ut prius secum deliberet, quàm ad
Ius Ciuile discendum animum adiungat.
Primo omnium deliberabit secum, an huic di-
sciplinæ adeundæ maturus sit, tunc uero se
maturum esse ferat, quando iam omnibus
bonis literis se exornauit, quando iam Græ-
cæ iuxta Latine literaturæ gnarus est. Ci-
tra enim bonarum literarum cognitionem,
citra linguarum peritiā, in legum studia

CONSILIVM DI-

nec spe sua, neq; aliorum expectatio-
ignum effecerit. Marcus Cicero tabu-
lum duodecim omnium philosopho-
rū thecas uocat, quod in his omnis phi-
losophiæ partes repositæ & recoditæ sunt.
in quinquaginta Pandectarum libris suis
& uberius a ueteribus Cæsaribus, &
iurisconsultis partes *Πανδectarum*
expositæ extant. Quod si igitur illæ ta-
bulæ duodecim uniuersam philosophiam
complectuntur, & Pandectarum libri ex il-
lis tabulis ceu fontibus promanarunt, omnis
Philosophiæ gnarus sit, oportet, qui in Di-
gestorum libris sollicitè uersari uolet. Sed
ut quid uelim intelligatur, philosophia mi-
hi finienda est. Philosophia non est hoc stu-
dij genus, qd Sophisticas, & quæ Neronis
thermas refrigerare possent, nugas persequi-
quitur, sed Philosophia est artium dicendi
morum Civilium, & Philosophiæ cogniti-
tio. Dictionem, hoc est, orationem tres ar-
tes informant, Grammatica, Dialectica,
Rhetorica. Grammatica docet ut uerba uer-
bis apte inter loquendum copulemus, ne
generibus, ut inquit Cicero, numeris, tem-
poribus, personis, casibus perturbetur ora-
tio. Iam quis negare potest, quin Gramma-
tica cognitio necessaria sit iuris candidato,
quippe

SCENDI IVRA.

quippe sine qua, nec uerborum in legib;
contextum obseruare, nec ipse ut quod
cauditor, assequatur, & efficere pot-
est. Taceo hic de propria & natua cogniti-
uocum, cuius quoq; Grammatica magis
est. Quomodo igitur uoces legū intel-
lis, qui Grammatica uocum significan-
nonnunquam perdidici. Rhetorica ora-
tionis cultum, & elegantiam docet. Cultus o-
rationis in hoc situs est, ut id quod dicere
uelimus, nitide, polite & uenuste dicamus.
Elegantia orationis est nihil aliud, quam
natua sermonis puritas et uenustas. In lute
Ciuili quanto orationis cultu omnia nite-
ant, quanta orationis elegantia omnia flue-
ant, norunt illi, qui Pandectarum libros, uel
extremis, ut dicitur digitis, attigerunt. At
uero quid faciet in istis libris iuuenis, omnis
cultus, omnis elegantia orationis rudis &
expers? nihil profecto aliud, quam homo
rusticus in cubiculo uestiū cultissimarum,
uasorum Corinthiacorum, rerū omnium
elegantissimarum instructissimè facere po-
test, mirabitur quidē illum omnium rerum
mūdum & ornatum, sed illo uti homo his
rebus nō exercitus non nouit, sed nec quid
artis in re qualibet sit, præ inscitia intelligit.
An non etiam hoc omnis elegantia oratio

CONSILIVM DI.

nistrudi iuris candidato in Pandectarum li-
bris omni orationis supellectile elegantissi-
ma, omni natura dictionis puritate, refer-
tissimis usu venire poterit, nimirum ut
sintur quidem veterum Iuriscōsultorum
dicendo & nitorem, & elegantiam, sed
ignorantia Latinae dictionis res quas
antopere admiratur, in usum suum con-
uertere nesciat. Tum quid in hac uel ista
lege artificij intextum sit, prorsus non as-
quatur, quando ita natura comparatur,
ut nemo rei, cuius ignarus existit, artem in-
telligere queat. Nec igitur sermonis arti-
cium, nisi sermonis artifex intelligit. Por-
ro si Iuriscōsulto aliquando, ubi ubi tan-
dem sit, ea facienda erunt, in suae quid &
ingratum auribus ostūderi, si non inescen-
darum aurium illecebras, quae e Rhetorici
discuntur, perspectas habuerit. Quid com-
memorem hic, quod admodum diserte &
distincte, res uniuersae in legibus tradantur
id quod iuuenis Dialectices imperitus nun-
quam quoque intelligit. Dialectica est eni-
ars, qua ea quae diserte & distincte tractata
sunt cognoscimus. Accedit hoc quod in le-
gum studio subinde probationum iam is-
te *χρῆται* tam *ἀπὲρ* χ^ρω^σ sit mētio, has quoque
nec assequetur, nec pro dignitate tractare
poterit

SCENDI IVRA.

poterit iuuenis, qui Dialecticam
uel, ut in proverbio est, & similem
Etenim Dialectica est organum quo
quo & argumentorū formas intelli-
& recte argumentis uti ualeamus. Et
dem est tam Rhetorices, quam Diale-
usus in legibus ipsis tractandis. Quid
Iuriscōsultus Dialectices rudis ager, ut
foro, uel in concione ad populum habe-
da, uel in consilijs dandis, certe confuse
ut ut impetus quidam mentis dicat effut-
det omnia. Nec aut quid ipse dicat, si su-
bito dicendum sit in promptu habebit, nec
quid dixerit, alij intelligent. Nec iniuria si-
quidem illius artis expertus est, quae statim
quid de qualibet re dici debeat, & quo or-
dine ut intelligatur dicendum sit, common-
strat. Venio ad Ethicē, cuius adeo Pan-
dectarum libri reperiuntur, ut mirer alicui iu-
ueni tam parū esse frōnis, ut philosophiae
moralis nudior quam leberis carniū est,
Ius Civile atō gere audeat. Et audi, Philoso-
phia moralis uirtutum cultū docet, regna,
urbes, domos, familias, homines denique
ipso ad optima quaeque informat, & dirigit.
Eadem Civile Ius proficitur. Iuris enim prae-
cepta sunt, honeste uiuere, neminem laedere,
Ius suum unicuique tribuere. §. Iuris prae-

Effra

CONSILIVM D I

ituti. de Iustitia & Iure. Quid ue
st honeste uiuere, quam uitamo
uirtutibus exultam traducere
ud est neminem lædere & quam de
us benemereri, male de nullis: re
o contentum esse, & alium e regno
on ui, non dolo malo exturbare, non
as domos expugnare, inuadere, non
ous aliorum uim inferre, eas diripere,
occupare. At Ius suū cuiq; tribuere, est
agistratus uenerari, colere, metuere, ne
dgal eis persolvere, neminē re sua defrau
dare, unicuiq; ius suum illēsum relinquere.
Iam cum Philosophia illa moralis & Ius Ci
uile eadem doceant, multū retulerit in Phi
losophiæ moralis authoribus prius dū gen
ter uersatum esse, quam Iuris Ciuilis studia
adeantur. Cum quantum ad leges naturæ
attinet, e quibus Cicerone authore, omnia
Iura Ciuilia emanarunt, illæ certe plenius
apud Philosophos, quam apud Iuriscōsul
tos traduntur. Tum quod quid & uirtutes
quas præmijs Ius Ciuile ornat, & quid ui
tia, quæ punit existāt, rectius & accuratius
philosophorum, quam Iuriscōsultorum
libri explicant. Cæterum sunt in Iure Ci
uili multa de ueneficijs, de abortionibus,
de homicidijs, de causis rerum uariarum,
quæ lin

SCENDO

quæ singula, citra Philoso
gnitionem nec capi, nec
Nam Philosophia naturalis e
energias ueniēti, medicamēto
abortiones excitentur, cœdis e
fictu factæ docet. Illa est qui
phiæ pars, quæ quid causa, q
quorum usum, & apud Iurisci
testatur Cicero, commonstrat
igitur Iuris studioso huius Phil
tis cognitio existit. Enim uero
destarum libris, aliquando P
quando Homeri testimonium
roborandas adducatur. Cum o
gestorum libri adeo Græcis uoc
sint, ut uix Athenis tot ululæ fue
subinde & priscis Iuriscōsultis,
sum literas tacite alludatur, Græc
ealleat oportet is, qui Iuris Ciuilis
netrare concupiscit, de elegantia L
monis, quo leges cōscriptæ sint. Qu
ta commemorem & quum antehac o
sit, Legibus nihil uenustius, nihil lau
existere. Eat igitur aliquis, & Ius Ciu
ad unguem intellesurum speret, etiam
omnis Latini sermonis imperitus sit. Quis
nunc igitur tam stupidus est, ut non intelli
gat, se uic maturū Legibus Ciuilibus adē
F

IVM DIA

totius Philosophiæ;
 , quam Latinæ linguæ
 apararit Sub hæc iuuentis
 urus cogiter, an uoce, memo
 polleat, quæ sit in eo desider
 an nūquam in Solem prodit
 mper in umbra secum, aut
 it consilijs tantum conscri
 m suam impendere uelit, nec
 Ciuile animum appellere de
 Jurisconsultus, si in publico
 uoce leui, suauis, flexibili aud
 lceat aures. Turpiter se dat lu
 Coruino obliuiosior sit, nihil
 oriter reddere, uel nihil quod
 io dictū est, memoria complecti
 uam se publico committere au
 i infacundiæ suæ cōsciū est, sem
 et uet, ut anceps orationis euen
 aut pudore suffusus interficileat,
 diendo procerum, qui auscultat,
 iecet.

APVT SECVNDVM.

EC illud Iuris studia aditurus igno
 ret Iurisprudentiam & Deo concedi
 & Dei donum existere, proinde ho
 na conscientia eam & excoli, & ex
 ceri posse.

SCENDI IVRA

teri posse. Nam cū magistratus
 ad Roma. decimotertio, nec m
 sine legibus officio suo fungi que
 dem e legibus quæ iusta, quæ iniust
 dilcit, e legibus quæ pœna, quæ
 digna existunt facta hominum per
 ges igitur Ciuiles ut quæ partes oēs
 stratus sunt. Deo profectæ sunt, et
 stiano quoq; tractari cōscientia bona
 Id quod hac gratia moneo, ut e pectoi
 quorundam opinionem illam prauar
 dicitus euellam, qua sibi legum Ciuili
 tationem & scientiam Christiano hom
 indignam persuader, ut cui Deus prori
 infensus sit, quæ opinio, duo mala pari
 Vnum, quod neminem & Christianum &
 Jurisconsultum esse posse, efficit, unde etiā
 uox illa nulli non in ore emanauit: Omnis
 Jurisconsultus male de religione sentit. Al
 terū, quod permulti ignari hanc professio
 nem a Deo ordinandā esse in hac citra oēm
 conscientiam prorsus & Deo uoluntur quip
 pe, qui præter unum lucrū quo Iure quacq;
 iniuria partum, aliud quærunt nihil. Nec
 deerunt hic sane homines, absq; fronte qui
 me ridebunt, quod Jurisconsultum pium
 quoq; esse uelim. Sed quid mea refert quid
 impium lucrisugas; genus in me deblateret

CONSILIVM DI.

la Pauli sententia uera sit, ad Rom.
quarto. Vnusquisq; uestrum de se-
ntentiam reddet Deo. Vnusquisq; di-
lus, siue igitur Iurisconsultus es, siue
Ius, siue Theologus de factis tuis tibi
ne reddenda esse certo scias. Proinde
cuiq; ita agendum erit, ne ubi Dominus
Iuscum rationem positurus ueniat, ratio
uita nostrae reddere non possimus.

CAPVT TERTIVM.

RECTE monuit quidam dum in qua
uis re finem spectari uult, sic enim sit,
ut quis, & de re, cui se dicare cupit co-
siliu capere queat, digna ne sit cui
se dicat. Tum sine rei ob oculos obtersan-
te, re aliter atq; æquū est, nō temere utetur.
Proinde Iuuenis Iura Ciuilia aditurus, quis
eorum finis sit, secū cogitet, et deinde ea uel
amplectatur, uel fugiat, & ubi ea iam per-
didicit, etiam studeat, ne aliorum atq; de-
bet, Iuribus Ciuilibus utatur. Sunt uero li-
nes Iurisprudentiæ uarij. Vnus est, ut Iuris
Ciuilis cognitione parata Rempublicā res-
te & prudenter gubernare possimus, hūc
finem Iurisprudentiæ statuit Iustinianus Im-
perator in. §. summa itaq; ope, in Praelatio-
ne Institutionum. Alius est, ut ad Iuris Ci-
uilis cogni-

SCENDI IVRA.

uili cognitionē, tandem uiduis opp-
subueniamus, pupillis uexatis succu-
mus, quæ opa & Deo adprime cordi si-
& quæ a nobis in primis exigit, Esaiæ 1.
mo, Quærite iudiciū, subuenite oppr-
so, iudicate pupillū, hoc est, defendite, I-
brarū more, defendite uiduā. Est quo-
& ille Iurisprudentiæ finis, ut nobis constet
quid nostrum, quid aliorum, quid æquū,
quid iniquum sit. Sic enim Cicero in ora-
tione pro Cecinna, inquit. Hoc uobis in-
mentem ueniat, nihil esse in ciuitate tam di-
ligenter, quam Ius Ciuile retinendum, etem
hoc sublato, nihil est, quare exploratū cui
quam possit esse quid suum, aut quid alie-
num, nihil est quod æquabile inter omnes
homines, atq; unum omnibus esse possit,
hæc ille. Iam quod pleriq; Iure Ciuili abu-
tuntur, & quod ad hominum salutem reper-
tum est, ad eorum perniciem & damnum
conuertitur, id non Iuri Ciuili, sed prauæ
hominū uoluntati imputandū est, nisi forte
sacro sanctam Theologiam damnabimus,
quod ea, pleriq; Hierophantæ adeo abutun-
tur, ut nihil minus, quam quod dicitur ui-
deri possit: sed hoc prorsus ex animis homi-
num reuulsum esse debet, uti professiones
literarum ex prauis hominum abutentium

CONSILIVM DI-

atribus, uel damnent, uel uituperet.

CAPVT QVARTVM.

ELIQVVM est, ut doceamus, quæ
nam is, qui Iuri discendo animum ad-
iungit, uel priuatim legere, uel publi-
ce audire debeat. Ego quod mihi cõ-
nodum & rectum uidetur, dicam, si quid
commodius & rectius alicui uisum fuerit,
huic mea sententia nihil præiudicatum esse
uolo. Mea hæc est ratio, Iurisconsulto fun-
ro nihil esse melius, nihil conducibilius,
ut primo omnium institutiones Iuris Ciuili-
lis, & priuato Marte legat, & si præcepto-
ris idonei copia est, audiat. Nam cum fa-
bio authore, ad summam præcedentibus ini-
tijs non perueniatur, et libri institutionum
elementa & initia Iuris sunt. §. igitur hi libri
in proæmio Instit. merito ab illis Iuris Ciuili-
uilibus studia auspicantur. Cæterum institu-
tiones illas Iuris, ita a iuueni legi uolo, ut
simplici uerborum Iustiniani sensu con-
tentus sit, Accursij glossas, quæ sane ma-
gna ex parte optimæ sunt, aliquandiu mis-
sas faciat, idq; duobus nominibus, parum
quod rudimenta prima simplicissime discẽ-
da sunt, parum quod glossæ Institutionum
utilia quidem multa, sed etiam multa par-
erga &

SCENDI IVRA.

erga & difficilia producant, quæ
adhuc animū multitudine & uarieta-
rare & a studio illo prorsus absterrent
unt. §. his igitur, Instit. de insti. &
Ad hæc uolo iuuenem tam diligenter
crebro Institutionum libros legere, ut
lus sit paragraphus in ullo titulo, quin
melius quam unguis suos teneat, deind
nec mihi infrugiferum uidetur, ut iuuen
Iuri Ciuili destinatus, titulum de uerboru
& rerum significatione diligenter euolu-
legat relegatq;. Nam quando quælibet p-
fessio sua peculiaria habet uocabula, &
nō perspectis in ea professione sceleriter
sari possit nemo, nō iniuria titulus ille a Iu-
ris Ciuilis candidato studiosissime legetur,
nempe e quo uocabula Iuri Ciuili propria
consecuturus est. Circumfertur uulgo Lexi-
con quoddam Iuris Ciuilis, quod quauis
non omnino indignum est lectu, tamen iu-
uenem malim ad fontes statim rerum ab ini-
tio contendere, quam circa riuulos conse-
nescere. Postremo & illud mihi consultum
primis discentium studijs uidetur, ut regu-
las Iuris memoriter discat, in legendis regu-
lis nolo quoq; iuuenem multum esse sollici-
tū quid glossularij adferant, satis sit si re-
gulas simplicissime & intelligat, & memo-
F iij

CONSILIVM DIS

Ubi aliquādo plus uirium in Le
uerit, tum, suolet, glossulariorū
onsulere potest. Hæc quæ aliquā
em Iuri Ciuili se destinantem, quā
i & diligentissime & legere & au
m.

CAPVT QVINTVM.

ETERVM ubi iam in institutioni
bus in titulo de Rerum & uerborum
significatione, in regulis Iuris aliqua
erlatus est, tum ad Codicem audien
i modo præceptor idoneus adsit, uel
ceptor desit, legendum, gradum fa
in quo hoc primo omnium elabora
at omniū titulorum Codicis Elenchos
& argumenta probe cōperta habeat, quo
si de aliqua re sermo oriat, statim ubi ali
quid de hac re conquirat, ei suppediet, &
tunc coniunctim tam institutiones, quam
Codicem & legere & audire poterit. Tūc
quoq; tempus est, ut glossas illas, quas or
dinarias uocant, adeat, & quam apte, & q̄
diserte leges uel exponant, uel adducant,
cognoscere, id quod non parum ad au
gendum iudicij acrimoniam, conduxe
rit. Nolo ut iuuenis statim se interpretum
turba coemēda oneret. Si ei interpretes le
gere id

SCENDI I

gere in animo est, illa glossa
legat, Bartholo, Baldo, &
bus legendis, tunc tempus
legibus exercitatus, iudicat
interpretes legibus, aut cōsen
tanea scripserint. Alioqui q̄
gentius & prius interpretes, &
uilia legit, euenit, ut non raro
ducatur, quando nemo negare
interpretes sepiissime in Legum ex
sime hallucinari & aberrare.

CAPVT SEXT

AT CVM quis & mul
operam euoluēdis et I
& Codice impendit,
Pandectarum libros, uel ipse
legi audiet, in quibus legene
iuuenem præstare uelim, ut ti
tionem habeat, & ad titu. lege
exigat, ita sane futurum reor,
tulorum, intellectu faciliores ex
si iam interpretes emere uult, emat
& eos quidē selectos cuiusmodi est
lus, Baldus, Paulus de Castro, Pl
Decius, Zasius, Alciatus, q̄s iudici
potest maximo leger, non statim e
de, quod aiunt, prolatum esse exit

ILIVM DI-

Ius uel Baldus dixerint, sed
at, an ea quæ affirmant cum
gruant, expendant quibus ora
tur, qua fide leges legibus cõ
uiter in interpretibus legendis
egulæ positæ sint.

PRIMA.

IL Est nō tota lege perspecta,
Ius particula proposita iudicare,
condere. Ex hac regula deprehē
retes locis plurimis unum, aut
verbū ex lege quapiam ad aliquid
mandum uel infirmādum decer
si tota lex perpendatur, uel ex
um eo, ad quod citatum est, pu
pexerit.

IVLA SECVNDA.

in legi facit, qui saluis uerbis les
entiam eius circumuenit. Hæc res
facit, ne iuuenis temere patiat
talegum uerba in sensum plane ar
derorqueri.

APVT SEPTIMVM.

OLO quoq; iuuenem summo stu
dio audire eos, qui iura profitentur.
Notum enim est illud Ciceronis ad
atium, artem illam iuris lumen & do
ctorem

SCENDI I

ctorem requirere, unde
Ciuii M. Scæuola præ
tur, ubi iuuenis e præ
dierit, tū hac ratione u
thema legis & præcept
ram efformatū sit. De
ciem causæ hæc Lex ac
secum cogitet. Postres
Intellexit, eam memo
obiter moneā, nolo i
prælectionibus onerar
tim legendis obruere, q
rum multitudine non ra
perit. Proinde unam aut
diendis legibus imperti
uatim, quæ audiuit, qu
thesaurum reponat. Et
cta excidant, ea subinde
rat ei id quod Alphenus
Columellam scribit, qua
na mala fieri nisi ad mone
foelici memoria præditi
bene memoria cõplectatu
si non eas subinde quasi se
lando, repetat.

Cum uero omnes artes usu
& cõfirmentur, uelim quoq; iuu
uili deditum, aliquot progymna

ILIVM DI.

iquæ uel audit, uel legit in
nt, ex umbra producere

ROGYMNASMA.

inter suos contuberna
q̃m̃ulos uersatur, mox
itu, aut lectione priua
it, in medium proferat,
iam ac iudicium de his

NDVM.

& Iuris Ciuiliſ candidari
& themata, ueluri malo
nis in medium coiecto, in
ar, & legibus leges oppu
æ inter se discordare uiden
am redigere conentur, quod
orum est, adeant præcepto
rimar.

ERTIVM.

ationibus publicis diligenter se
xerceant, in quibus ut recte uersari
queant, profuerit Topica Ciceronis
e legisse, e quibus locos eos petere
at, quibus instructi recte et facile collis
ratiocinabuntur.

Quartum

SCENDI I

QVART

NON parum & illuc
profuerit, si domesti
bus contenderint,
alter rei partes subeat, qu
usum forensem, & in pub
gnam uiam aperuerint. F
declamationum si quis rec
to Iurisconsultorum noli
depromat.

QVINT

VELIM & iuuenes st
ridie confluere, & qu
gibus in memoria repe
mune expromeret, sic & pra
ipse didicit, usura quoque cor
ferrent quisque per se in Iuris
tione locupletabitur.

CAPVT OCTA

PORRO quando rerun
bus traduntur tanta est n
uel Symonidem memoria
earum meminisse non possis, loco
nes instruere iuuenis, in quos, & ea o
diana lectione obseruat, conferat, &
bus, si quæ exciderint postliminio
moriā reponet, & sunt fateor, ti

SILIVM DI-

si communes, tamen & alij
ant, quorum ut iuuentus
n habeat, paucos subiecta-
to, ille in plures locos diuisus
m primus est, quando quis
undus, quo loco quis ci-
us, an citatio dic festo fa-
enti habeat. Quartus, an
consensum iudicis alteram
ocare queat. Quintus, cita-
a quid energias haber. Sex-
afficiendus is, qui perem-
naneat. Septimus, formu-
qui alij sunt loci, qui ex uno

is comunitis, an rescripta prin-
a leges extorta aliquid iurium

editor pignore debitoris, uti

ta re lus Civile cum municipa-

arise uariari ciuitati consuetudines
m, ubi in lege quadam exponenda,
solus ab alio interprete dissentiat, ubi
lio consentiat.
m, ubi Bartholus uel Baldus in lege
am interpretanda, tota, quod aiunt,
errarint.

SCENDI

Item, Accursij erra-
Item, concordia lu-
ci. Possunt, & alij lo-
rari. Ego hos pauculo
iuuentutem ad alios in-
nefaciam.

PEROR

Hæc ego mi eruditissim-
rem iuueni, qui se iuris C-
rare uelit, hæc si tibi frug-
debuntur, quid aliud mal-
consilium ad animi tui sen-
quadrare, sin tu quædan-
sti, fac ea in comune ad-
quæ mihi in præsentia
studioso, pdesse po-
uidebatur, ea ce-
lare nolui.
Vale.

^TRIV

1923.3880